

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a pouze s použitím uvedených pramenů a literatury.

V Praze, dne 8.1. 2007

OBSAH:

1. Úvod
2. Historický vývoj
 - 2.1 Hauptstadtpluralismus do roku 1871
 - 2.2 Berlín jako dominantní centrum
 - 2.2.1 Severoněmecký spolek a Německá říše
 - 2.2.2 Výmarská republika
 - 2.2.3 Třetí říše
 - 2.3 Období po Druhé světové válce do roku 1991
 - 2.3.1 Absence jasného centra do roku 1949
 - 2.3.2 Německá demokratická republika
 - 2.3.3 Spolková republika Německo
 - 2.3.4 Mezidobí 1989 – 1991
3. Hauptstadtdebatte 20.6. 1991
 - 3.1 Průběh debaty 20.6.1991
 - 3.1.1 Hlavní argumentační linie
 - 3.1.2 Analýza hlasování jednotlivých poslanců
4. Rozbor argumentů debaty 20. 6. 1991
 - 4.1 Status hlavního města – právní kodifikace
 - 4.2 Argument federalistického uspořádání státu
 - 4.2.1 Systém německého federalismu
 - 4.2.2 Analogie: ostatní federalistické státy
 - 4.3 Postavení Berlína ve vztahu k ostatním německým městům
 - 4.4 Postavení Berlína v evropské perspektivě
 - 4.5 Finanční a sociální důsledky přesunu
 - 4.6 Výsledek parlamentního hlasování ve vztahu k veřejnému mínění
5. Závěr

1. ÚVOD

Přeměny a kotrmelce roku 1989 a 1990 nadělily Německu jednotu, kterou nikdo nečekal a o kterou mnozí nestáli. Přesto se sjednocené Německo stalo realitou. Železnou oponou oddělené východní Německo přistoupilo ke Spolkové republice Německo. Spolková republika Německo se považovala za legitimní nástupkyni Německé říše. Kruh se uzavřel, Německo znovu získalo národní, politickou i územní jednotu a svou více než tisíciletou historii.

Sotva byly odklizeny poslední kusy probořené Berlínské zdi, začaly se ozývat hlasy zpochybňující postavení Berlína jako hlavního města budoucího sjednoceného Německa. Odpor některých západoněmeckých zemí k potvrzení statutu Berlína jako hlavního města Spolkové republiky ve Smlouvě o sjednocení způsobil rozkol, kvůli kterému hrozilo, že smlouva nebude ratifikována. Co způsobil tento konflikt, potažmo „velkou debatu“ německého Spolkového sněmu z 20.6. 1991 (tzv. Hauptstadtdebatte Berlin/Bonn) se stalo předmětem mého zájmu. V obecnější rovině je cílem práce zjistit, co se skrývá pod německým pojmem „Hauptstadtssuche“ neboli hledáním hlavního města a proč toto slovní spojení existuje.

Klíčové pro rozkrytí pojmu Hauptstadtssuche je hledisko historické. Berlín, který zahraničí obvykle identifikuje jako tradiční hlavní město Německa, reálně zastával funkci hlavního města pouhých 70 let. Existovalo i období „proto-berlínské“ a „post-berlínské“¹. V první části práce se věnuji otázce, jaká města zastávala funkci hlavního města v jednotlivých obdobích německé historie a jak silná byla jejich pozice. O určení hlavního města proběhly v podstatě tři parlamentní diskuse, první roku 1848, dále 1949 a 1991. Zabývám se jednotlivými argumentačními liniemi každé z debat, zajímaly mě i podobnosti či opakující se argumentační schémata.

Vlastní Hauptstadtdebatte z 20.6. 1991 rozhodla o přesunu vlády a Spolkového sněmu do Berlína a propojuje celou problematiku se současností. Těžiště této části práce leží v utřídění jednotlivých skupin argumentů a analýze následného hlasování.

Ve třetí části jsem vedena snahou převést argumenty, které vykryštalizovaly v Hauptstadtdebatte na věcnou rovinu a popsat ji. Mnohé argumenty vycházejí z historických zkušeností. Při jejich popisu se nicméně věnuji úzce vymezené oblasti, která nebyla přímo předmětem první části práce. V několika případech jsem považovala za smysluplné narušit

¹ Období po roce 1961, kdy Berlín byl hlavním městem Spolkové republiky Německo formálně, nicméně roli efektivního hlavního města plnil Bonn

původní historicko-politický rámec ukončený 20.6. 1991, nastínit následný vývoj a zjistit, zda se potvrdily naděje či katastrofické scénáře prorokované příznivci té či oné strany (zpravidla se jedná o argumenty socio-ekonomické povahy). Oblast politické symboliky ponechávám na okraji, byť tvořila podstatnou část argumentace zastánců Berlína. Jde o problém těžko uchopitelný, který se navíc v kontextu německého znovusjednocení okamžitě přesouvá do roviny identity německého národa a nabývá hrozivých rozměrů (ve smyslu komplikovanosti a komplexnosti celého problému).

Za hlavní město uvažuji politické a administrativní centrum suverénního státu. Je sídlem státních a centrálních správních orgánů. V minulosti se zpravidla jednalo o sídla vládců, která se postupně prosadila jako hospodářská a kulturní centra země. Existují však i hlavní města, jež nikdy nepřekročily úlohu politického a správního centra.²

Status hlavního města je dnes obvykle ukotven právně.³

Výchozím pramenem se mi stal záznam vlastní Hauptstadtdebatte z 20.6. 1990. Jedná se o vystoupení 106 řečníků, kteří ve zpravidla pětiminutových projevech artikulovali svůj názor na problém. Kromě toho dalších 50 poslanců nechali svou řeč zanést do protokolu. Vlastní debata se vyznačovala extrémně častým opakováním argumentů. Každý z poslanců nastínil svůj pohled na problém Berlin/Bonn, obvykle jinými slovy zopakoval již řečené.

Pro teoretický základ jsem čerpala z textů již zesnulé profesorky moderní historie Budapešťské university Ágnes Ságvári a profesora Gerharda Brunna z university v Siegen. Ságvári se pokouší o typologizaci hlavních měst. Brunn tuto snahu odmítá s poukazem na množství výjimek a svou práci staví na „ideálním typu“ hlavního města a zkoumá v souvislosti s vývojem moderního státu.

V historické části jsem použila především texty Heinze Thomase, profesora moderní historie na universitě v Bonnu, zabývající se obdobím vývoje německých hlavních měst do roku 1918. Práce Otto Danna (Universita v Kolíně) a Wenera Süsse (Freie Universität Berlin) jsem použila pro popis poválečného vývoje.

Magisterská práce Volkera Tschirche vznikla na universitě v Bonnu jako analýza vývoje otázky hlavního města v období od znovusjednocení Německa do rozhodnutí o

² Ságvári, Ágnes: Stadien der europäischen Hauptstadtentwicklung und die Rolle als Nationalrepräsentanten, v: Schieder, Theodor/Brunn, Gerhard: Hauptstädte in europäischen Nationalstaaten, München, 1983, s. 167

³ Podle Gerharda Brunna by v ideálním případě hlavní města měla být nositelem množství funkcí: sídlo státního aparátu, centrum kultury a vědy, náboženské a demografické centrum, komunikační uzel, dopravní uzel, významné hospodářské centrum, symbol národní jednoty. Tento ideál však nenaplnuje žádné hlavní město, přibližují se mu pouze Londýn a Paříž. Berlín svým vývojem odpovídá schématu, kterým prošla většina evropských hlavních měst, Bonn pak představuje extrémní variantu hlavního města, jehož funkce se omezuje na politické a administrativní centrum země.

přesunu vlády a Spolkového sněmu do Berlína. Jde jednak o chronologický popis, velký prostor je nicméně věnován i jednotlivým zájmovým skupinám a jejich aktivitám. Byla vydána jako první díl cyklu studií mapujících důsledky rozhodnutí Spolkového sněmu z 20.6. 1991 pro region Bonn.

Dále jsem čerpala z třísvazkového sborníku textů s názvem Hauptstadt Berlin, který vznikl na půdě Freie Universität Berlin pod vedením Wenera Süsse. Jednotlivé texty se z různých úhlů a perspektiv zabývají vývojem Berlína po roce 1991. Ve spolupráci s Ralfem Rytlewskim pak vznikla kniha „Berlin. Die Hauptstadt.“ Vývoji Berlína a problematice urbanismu se oba profesori věnují dlouhodobě.

Debatě Berlin-Bonn se ve své knize „Hauptstadtssuche“ věnoval i heidelberský profesor politologie Klaus von Beyme, který se dokonce sám aktivně podílel na kampani za hlavní město Berlín. Jeho text, vydaný před konečným rozhodnutím o Berlínu jako hlavním městě, lze chápat jako obhajobu Berlína proti Bonnu.

Dále jsem čerpala z celé řady novinových článků a studií, velice hodnotné analýzy jsem našla především v „Zeitschrift für Parlamentsfragen.“ Čtvrtletník vydávaný Deutscher Vereinigung für Parlamentsfragen se věnuje především politickému vývoji v Německu – ve Spolkovém sněmu, zemských sněmech, a otázkám politologické, právní povahy. Sídlem redakce je Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg.

Kniha „Historiker betrachten Deutschland“ je sborníkem článků publikovaných v letech 1990-1991, ve kterém se přední němečtí i zahraniční historici vyjadřují k problému německého sjednocení a rozhodování o hlavním městě.

Materiály pocházejí z knihovny Freie Universität Berlin, Staatsbibliothek zu Berlin, novinového archivu Staatsbibliothek zu Berlin a internetu.

2. HISTORICKÝ VÝVOJ

Hlavní města jsou produktem novověku, vznikala v souvislosti s nutností koncentrovat administrativní funkce státu na určitém místě. Výběr místa pak závisel buď na přirozeném vývoji, jako v případě Londýna, jehož dominance byla naprosto jednoznačná, nebo na rozhodnutí panovníka (například ve Španělsku tradiční přesuny dvora v první polovině 16. století dosáhly masových měřítek mnoha tisíc poddaných a staly se organizačně neúnosnými. Z tohoto důvodu pak bylo v roce 1561 rozhodnuto o konečném usídlení v Madridu.⁴).

2.1 Hauptstadtpluralismus⁵ do roku 1871

V Německu se v tomto procesu centralizace státních funkcí vytvářejí administrativní centra na úrovni jednotlivých státních útvarů (království, vévodství, knížectví, atd.).

„Zastřešující“ organizací se stala Svatá říše římská národa německého. Hlavní město říše neexistovalo, římscí králové a císaři s jedinou výjimkou vlády Rudolfa II. (1576-1612) sídlili ve Vídni. Zároveň mnohá další města nesla symboly a „symbolické“ funkce říše. V Řezně sídlil říšský, později permanentní říšský sněm, ve Wetzlaru říšský komorní soud.

V Norimberku byly uloženy říšské insignie a konečně Frankfurt prohlášený Zlatou bulou Karla IV. za místo královské volby a korunovace.⁶

Do dalšího aktu vstupuje německá „Hauptstadtssuche“ s nástupem éry nacionalismu. Roku 1806 se František II. zřekl titulu římského císaře a prohlásil Římskou říši za zrušenou. Následovala epizoda 1806-1813, kdy pod Napoleonovým protektorátem vznikl Rýnský spolek s centrem ve Frankfurtu nad Mohanem (dále jen Frankfurt). Po osvobození od napoleonského jha pokračovala kariéra Frankfurtu v podobě sídla Spolkového shromáždění Německého spolku (vznik 8.6. 1815). Mocensky Německému spolku dominovalo Rakousko Uhersko a Prusko. Jejich hlavní města zažívala s počátkem industrializace nebývalý rozvoj, počet obyvatel těchto měst se v první půli 19. století více než zdvojnásobil (okolo roku 1800 žilo ve Vídni 230 000, v Berlíně 180 000 obyvatel, roku 1848 Vídeň přesáhla hranici 500 000, Berlín 412 000). Frankfurt se oproti tomu industrializaci do jisté míry bránil a počet jeho obyvatel v roce 1848 dosahoval pouze

⁴ Sieber, Claudia W.: The invention of a capital. Phillip II. And the first reform of Madrid. Phil. Diss. John Hopkins Universty, 1988 v: Brunn, Gerhard: Europäische Hauptstädte im Vergleich, s. 201

⁵ rozdělení funkce hlavního města do více sídel

⁶ Thomas, Heinz: Berlin – Mythos und Realität, v: Rummel, Alois: Bonn: Sinnbild deutscher Demokratie; zur Debatte um Hauptstadt und Regierungssitz, Bonn, 1990, s. 188

70 000 obyvatel.⁷

V revolučním roce 1848 proběhla první diskuse na téma hlavní město sjednoceného Německa. 18. srpna se v kostele sv. Pavla ve Frankfurtu sešlo německé Národní shromáždění. Byl ustaven sedmnáctičlenný výbor, který vypracovával návrh nové spolkové ústavy. Jedním z bodů jednání bylo i stanovení hlavního města vznikajícího národního státu. Poslanci byli názorově zásadně rozděleni v otázce velko- a maloněmecké podoby budoucího německého národního státu, což se částečně promítlo i do jejich argumentů. Předseda výboru Friedrich Dahlmann hájil maloněmecké řešení, nicméně žádnou alternativu k Frankfurtu nenavrhl. Profesor státovědy Johann Ludwig Tellkamp, pod dojmem svého pobytu ve Spojených státech chtěl umístit sídlo do geografického středu Německa do co možná nejmenšího města, aby nedocházelo k ovlivňování práce vlády a parlamentu tlakem „ulice“. S ohledem na Rakousko chtěl filosof práva Heinrich Ahrens umístit sídlo vlády do Drážďan nebo Lipska. Byla zmiňována vojensky nevýhodná poloha Frankfurtu v francouzských hranic, Erfurt pak byl příliš blízko „pruským kanónům“. Padly i návrhy umístit sídlo vlády do Hanau nebo do Norimberku.⁸

Nakonec se diskutující shodli na jediném - sídlo vlády bude určeno říšským zákonem, přičemž císařovo místo je tam, kde sídlí říšská vláda.

Rozehráním parlamentu v červnu 1849 neslavně skončila snaha sjednotit Německo demokratickou cestou. Diskuse o budoucím hlavním městě Německa se stala bezpředmětnou.

Na základě jednotlivých argumentů lze rozlišit zásadní dělící linii mezi zastánci decentralismu respektive regionalismu na straně jedné a zastánci silného centra na straně druhé. Malé slabé centrum, případně univerzitní město, mělo být položeno pokud možno v geografickém středu Německa. Netrpělo by neduhy velkoměst, jež vznikly v důsledku industrializace. Zároveň by svým marginálním vlivem, omezeným na politickou funkci, nenarušovalo rozvoj ostatních regionů říše. Malé hlavní město se také zdálo být jediným řešením v soupeření Pruska a Rakousko-Uherska. Umístění centra do velkého města s sebou na straně jedné nese silnější centralizaci, na druhé straně však sílí touha získat silný symbol národní jednoty, jak tomu bylo v ostatních státech Evropy. V úvahu v polovině 19. století připadal Frankfurt, Berlín a Vídeň.⁹

⁷ Tamtéž s. 190

⁸ Thomas, Heinz: Berlin – Mythos und Realität, s. 193-194

⁹ Süß, Werner: Berlin und das Politikum der Hauptstadtfrage. Berlin – zwischen östlicher Lage und nationalem symbol, v: Süß, Werner/ Rytlewski, Ralf: Berlin. Die Hauptstadt. Vergangenheit und Zukunft einer europäischen Metropole, Berlin, 1999, s. 197

2.2 Berlín jako dominantní centrum

2.2.1 Severoněmecký spolek a Německá říše

Rok 1866 přinesl velké změny. Prohra Rakouska-Uherska v tzv. „Bratrské válce“ znamenala jeho vyřazení z německého sjednocovacího procesu. Zároveň byl Frankfurt jako nepřátelské město byl pod hrozbou drancování finančně zruinován. Byli tak zlikvidováni hlavní konkurenti Berlína ucházející se o post hlavního města.

Sjednocování Německa pod taktovkou Otto von Bismarcka vedlo přes Severoněmecký spolek a německo-francouzskou válku k vyhlášení Německého císařství roku 1871.

Severoněmecký spolek sdružoval 22 německých států na sever od Mohanu a svobodná města Hamburk, Brémy a Lübeck. Jeho hlavou byl pruský král, legislativními orgány Spolková rada a Říšský sněm. Kancléřem (předsedou) Spolkové rady se stal Bismarck. Obě instituce sídlily v Berlíně. Došlo tak ke zdvojení institucí – pruských a severoněmeckých, které se bude opakovat i v Německé říši. Otázku hlavního města vyřešil ostatně také Bismarck, když u krále přes námitky korunního prince Bedřicha a královny Augusty prosadil Berlín.

Jihoněmecké státy se během německo-francouzské války připojily k Severoněmeckému spolku a v lednu 1871 bylo ve Versailles vyhlášeno Německé císařství.

V císařství pokračovala dominance Pruska, ústava Severoněmeckého spolku se stala předlohou pro ústavu císařství. Berlín opět plní funkci politického centra státu. Zažívá obrovský rozmach v hospodářské, kulturní a společenské oblasti a zastiňuje ostatní velkoměsta Německé říše. Počet jeho obyvatel vzrůstá ze 932 000 v roce 1871 na 2,7 milionu v roce 1900 a 3,8 milionu v roce 1919.

Jedinou deficitní oblast představuje identifikace Němců s Berlínem jako hlavním městem. Nepruské regiony Německé říše se cítily Berlínem ohroženy ve svém vývoji. Proslulý je citát Bismarcka, že asimilováno nebude Prusko Německem, ale Německo Pruskem.¹⁰ Kromě toho byl Berlín výspou sociální demokracie a odpuzoval svou masovostí (od roku 1903 ovládala SPD pět ze šesti berlínských městských částí). Vlažný vztah k náboženství a převaha protestantismu Berlínu v očích konzervativních a katolických částí

¹⁰ Schulze, Hagen: „Berlín Role in Europa,“ Der Tagesspiegel, 3.4. 1991, v: Wengst, Udo: Historikem betrachten Deutschland, s. 256

Německa na významu také příliš nepřidával. Císařský dvůr se hlásil k luteránství, lid většinou k protestantismu.¹¹

Na mezinárodní úrovni se Berlín poměřoval s Paříží a Londýnem, nejdůležitějšími centry tehdejšího světa. Na druhou stranu byla Berlínu vytýkána „Parvenühaftigkeit“ – rychle nabyté bohatství není podloženo tradicemi. Jeho nositel s ním neumí nakládat a sklouzává k okázalosti a přílišnému zdůrazňování vlastních úspěchů.

2.2.2 Výmarská republika

Do vypuknutí První světové války zůstala vedoucí pozice Berlína nedotčena. Čím déle však válka trvala, tím silněji se ozývaly protipruské hlasy. Zároveň s tím byla zpochybňována i vedoucí role Berlína („Los-von-Berlin-Tendenz“). Výstižnými se pro tyto hlasy stala slova Theodora Heusse, v lednu 1919 kandidáta Německé demokratické strany do Národního shromáždění. V jednom ze svých předvolebních projevů se Heuss vyjádřil, že během války si Berlín příliš sympatií opravdu nezískal. Obyvatelé Bavorska, Švábska a Hesenska si proto nepřejí, aby jim bylo vládnuto z Berlína.¹² Ke kritice Berlína se připojil i tehdejší starosta Kolína nad Rýnem Konrad Adenauer.

Po abdikaci císaře a svolání republiky 9. listopadu 1918 vznikla jako prozatímní vláda Rada lidových pověřenců. Situace v Berlíně se radikalizovala. Jako první tak rada řešila, kam umístit Národní shromáždění. Předseda Rady lidových pověřenců Hugo Preuss argumentoval, že Berlín je symbolem moci, potažmo jednoty říše, která musí být uhájena nejen proti bavorským separatistům, ale i plánovanému pruskému Národnímu shromáždění. Zároveň se v Berlíně nacházelo velké množství vojenských jednotek a rada si nemohla dovolit ztratit nad nimi odchodem z Berlína kontrolu. Friedrich Ebert se, s ohledem na nedůvěru západních a jižních oblastí Německa, vyslovil pro Výmar. Vyzvedl „Duch Výmaru“, který by i v zahraničí symbolizoval novou etapu vývoje Německé říše. Phillip Scheidemann prosazoval Výmar z bezpečnostních důvodů - potenciálnímu „tlaku ulice“. Pod dojmem povstání Spartakovců rozhodla Rada lidových pověřenců 20. ledna 1919 svolat Národní shromáždění do Výmaru.

¹¹ Brockhaus uvádí na základě sčítání v roce 1895 se 1,42 milionů protestantů, 154 tisíc římských katolíků a 86 tisíc židů. Hned vzápětí ovšem dodává, že rozdíly ve vyznání rozhodně nebrání harmonickému soužití různých konfesí, nemluvě o velkém množství „smíšených“ manželství, hlavně evangelicko-katolických. v: Thomas, Heinz: Berlin – Mythos und Realität, s. 207

¹² Pommerin, Reiner: Die Hauptstadt: „Der Bundestag versammelt sich alsdann in Berlin...“, Die Welt, 28.2. 1990 v: Wengst, Udo: Historiker betrachten Deutschland. Beiträge zum Vereinigungsprozess und zur Hauptstadtdiskussion (Februar 1990 – Juni 1991), s. 215

Nikdo z mluvčích se o Berlínu nevyjadřoval jako o symbolu národní jednoty. Přesunu politického centra říše tak zřejmě zabránila především vyhlídka na splácení reparací a případné finanční náklady přesunu.¹³

Ve dvacátých letech Berlín opět plnil funkci hlavního centra země, v kulturní oblasti pak nabyl celoevropského významu. Na druhé straně se stal nenáviděným symbolem demokratického uspořádání státu zprava i zleva. Jediným, kdo měl s Berlínem velkolepé plány, byl Adolf Hitler. Již v *Mein Kampf* píše, že v Berlín musí být hoden stát se hlavním městem Německé říše.¹⁴ V roce 1930 počet obyvatel Berlína dosáhl 4,5 milionu (z toho téměř 2 miliony nezaměstnaných). Na stoupal význam antisystémových stran (NSDAP, KPD). V parlamentních volbách roku 1930 zaznamenala v Berlíně NSDAP se ziskem 14,6% hlasů první větší volební úspěch. Komunistická strana Německa získala 27,3% a SPD 24,5% hlasů. V celostátním měřítku pak výsledky vypadaly následovně: SPD 24,5%, NSDAP 18,3% a KPD 13,1% hlasů. Do voleb roku 1932, posledních před převzetím moci Hitlerem, posílily obě antisystémové strany. V Berlíně tak národní socialisté získali 26%, komunisté 31% a konečně socialisté pouze 23,3% hlasů. V Německu dosáhla NSDAP výsledku 33%, SPD 20,4% a KPD 16,9% hlasů. Zisky NSDAP byly v Berlíně nižší, než ve zbytku Německa. Na druhou stranu, sečteme-li volební výsledky obou stran, jejichž program byl antidemokratický, dojdeme k číslu 57% v Berlíně a 50% v celostátním měřítku. Berlín si tak co se týče radikalismu se zbytkem Německa v ničem nezadal.¹⁵

2.2.3 Třetí říše

Když se v roce 1933 dostal k moci Hitler, byl Berlín očištěn od „nepohodlných složek obyvatelstva“ – politické opozice a židů. Na jejich místo nastoupila nová elita národa. Za vlády národních socialistů se Berlín se poprvé za více než padesát let své kariéry hlavního města stal opravdovým, velkou většinou národa přijímaným symbolem německé jednoty. Lesk Berlína v očích Němců i zahraničí zvýšily olympijské hry v roce 1936.

Vztah nacistů k hlavnímu městu je v mnoha ohledech dvojsečný. Berlín jako hlavní město Výmarské republiky ztělesňovalo nenáviděnou demokracii, proletariát, avantgardu a v poslední řadě i židovský živel. Na druhou stranu nacisté pro Berlín plánovali skvělou

¹³ Thomas, Heinz: *Berlin – Mythos und Realität*, s. 209-212

¹⁴ Pommerin, Reiner: *Die Hauptstadt: „Der Bundestag versammelt sich alsdann in Berlin...“*, s. 216

¹⁵ Thomas, Heinz: *Berlin – Mythos und Realität*, s. 215-216; nižší volební zisky NSDAP figurovaly u příznivců Berlína jako častý argument, že Berlín je za symbol Třetí říše považován neprávem

budoucnost. Měl být od základů přestavěn a přetvořen v centrum Evropy a celého světa – v hlavní město třetí říše Germania.

Ve Třetí říši byl stát silně centralizován. Pouze o reprezentativní funkci se Berlín dělil s dalšími čtyřmi městy: Mnichov byl „městem hnutí“ (Stadt der NSDAP Bewegung), Norimberk „městem stranických sjezdů“ (Stadt der Reichsparteitage). Hamburk měl díky přístavu plnit roli „města obchodu“ (Stadt des Handels) a konečně Linec, který Hitler považoval za své „Heimatstadt“ (domovské město) a ke kterému ho pojily vzpomínky z mládí, měl být reprezentativním centrem Třetí říše.¹⁶

2.3 Období po Druhé světové válce do roku 1991

Vítězství u Stalingradu znamenalo zvrát ve válce ve prospěch spojenců. S přibývajícimi úspěchy se stávala aktuální i otázka poválečného uspořádání Německa. Na podzim roku 1944 se spojenci dohodli, že po kapitulaci bude Německo rozděleno do třech okupačních zón. Berlín jako hlavní město hrál v úvahách spojenců zvláštní roli. Měl být vyjmut ze správy sovětské zóny a stejně jako zbytek Německa měl být rozdělen do tří, po konferenci v Jaltě do čtyř sektorů, a podléhat společné správě mocností.

2.3.1 Absence jasného centra do roku 1949

Po porážce nacistického Německa spojenci rozpustili centrální vládu a zrušili říšské úřady. Berlín ztratil veškeré centrální správní funkce, spojenci převzali odpovědnost za „své“ sektory. Přesto zde sídlila Spojenecká kontrolní rada, jejíž členové, vrchní velitelé ozbrojených sil vítězných mocností a zároveň guvernéri okupovaných území, představovali nejvyšší správní úřední moc. V Berlíně se tak zrcadlila schopnost spolupráce spojenců.

Na celostátní úrovni se v důsledku rozdělení na okupační zóny a nutnosti řešit problémy zásobování, obnovy infrastruktury, elementárního fungování státu vůbec. Spojenci se tak soustředili na „své“ okupační zóny a Berlín se dostal na periferii zájmu západních spojenců. Přesto nebylo hlasy brojící proti Berlínu, narozdíl od obdobné situace v roce 1918, příliš slyšet. Dokud zůstávala koncepce budoucího německého státu nejasná, byl Berlín jediným místem, kde byla komunální správa výhradně v německých rukou. Na základě

¹⁶ Holzhauser, Markus: Die Nationalsozialisten und „Ihre“ Hauptstadt, Berlin, 2000, s. 37

předběžné Berlínské ústavy z roku 1946 se komunální správa v sestávala z městského shromáždění a magistrátu se starostou v čele.¹⁷

První Berlínská krize a následné vyhlášení dvou samostatných státních útvarů znamenaly definitivní tečku za snahou vytvořit jednotný německý stát. Pro oba nově vzniklé státy se stala otázka hlavního města nanejvýš aktuální.

2.3.2 Německá demokratická republika (NDR)

Výchozí podmínky pro volbu východního Berlína byly poměrně jednoznačné. V sovětské zóně se nacházela centrální oblast Berlína (Mitte) s většinou nejdůležitějších vládních budov, k nimž se pojila dlouholetá tradice správního a politického centra. I přes oddělení západních částí byl východní Berlín nejlidnatějším městem NDR.¹⁸ Geograficky se Berlín nacházel v podstatě ve středu nově vzniklého státu. Jako bývalé centrum říše Berlín přirozeně plnil funkci komunikačního uzlu, hospodářského, kulturního a vědeckého centra.

Problematickou se stávala rovina symbolu národní jednoty a právní postavení Berlína. Při každém pohledu na mapu bylo zřejmé, že východní Berlín není „běžné“ hlavní město. Zvláště poté, co na každé mapě města sousedila jeho západní hranice s obrovskou bílou plochou. Z důvody této „nenormality“ byl po jistou omezenou dobu navrhováno Lipsko jako zásadní obchodní a kongresové centrum a bývalé sídlo říšského soudu. Nakonec však jednoznačná převaha Berlína zvítězila a v ústavě NDR ze 7. října 1949 se píše: „Hlavním městem republiky je Berlín.“

Východní Berlín přesto nebyl integrální součástí NDR. Byl spravován pod sovětským dohledem odděleně. Protože pro východní Berlín přímo neplatila ani ústava NDR, byly magistrátu a městskému zastupitelstvu uděleny zvláštní legislativní a exekutivní kompetence. Snaha začlenit východní Berlín do NDR přichází v druhé polovině 50. let a souvisí s pevnějším rozdělením světa do dvou mocenských bloků a postupným upouštěním Sovětů od koncepce sjednoceného Německa. V roce 1957 je vydán zákon „O místních orgánech státní moci“ (Über die örtlichen Organe der Staatsmacht) a v roce 1961 je Berlín „Nařízeními o povinnostech a pracovních postupech místních lidových zastupitelstev“ (Ordnungen über die Aufgaben und Arbeitsweisen der örtlichen Volksvertretungen) definitivně začleněn do struktury NDR. Nabývá statutu okresu, městské zastupitelstvo východního Berlína je

¹⁷ Süss, Werner: Berlin und das Politikum der Hauptstadtfrage. s. 204

¹⁸ v roce 1950 žilo ve východním Berlíně 1 189 000 obyvatel, v západním 2 147 000. Do roku 1989 se počet obyvatel východního Berlína zvýšil na 1 279 000, v západním Berlíně se snížil na 2 130 000. Zdroj: Statistisches Landesamt Berlin

postaveno na úroveň okresních zastupitelství. Východní Berlín ztrácí své zvláštní samosprávné postavení, je podřízen vládě NDR. V roce 1962 je začleněn i do vojenských struktur NDR. Definitivní transformace východního Berlína je stvrzena ústavou z roku 1968, která stanovuje: „Hlavním městem Německé demokratické republiky je Berlín.“¹⁹

2.3.3 Spolková republika Německo (SRN)

V západní části země byla situace poněkud komplikovanější. Zpracováním ústavy byla pověřena Parlamentní rada. Nejprve však bylo nutné určit, kde se rada sejde. Mezi nejvýznamnější kandidáty patřil Bonn, Celle, Frankfurt, Karlsruhe, Koblenz. Západní Berlín držený při životě leteckým mostem nepřicházel v úvahu. Prezidenti západoněmeckých spolkových zemí (Trizonie) vybrali osmi hlasy z jedenácti Bonn za sídlo Parlamentní rady.²⁰

Parlamentní rada se vedle vypracovávání ústavy zabývala i otázkou sídla vlády. Komise pro hlavní město (Hauptstadt-Kommission) složená z jejích členů, posuzovala jednotlivá kandidátská města a do užšího výběru se dostaly opět Bonn a Frankfurt, dále pak Kassel a Stuttgart. Rozhodnutí bylo předběžné a k volbě se měl vyjádřit první zvolený Spolkový sněm SRN. Poměrně rychle se ukázalo, že největší šance na úspěch mají Bonn a Frankfurt. Bonn byl jako politicko-administrativní centrum nově vzniklého státu Severní-Porýní Vestfálsko favorizován Brity jako protiváha Frankfurtu. Ve Frankfurtu měly své ústředí americké vojenské jednotky a zároveň byl sídlem orgánů Bizonie (Hospodářská rada). Bonn soustavně prosazovali předseda zemského kancléřství Severního Porýní-Vestfálska Hermann Wandersleb a prezident Parlamentní rady Konrad Adenauer (CDU).²¹ 10. května 1949 rozhodla Parlamentní rada těsnou většinou 33:29 hlasů pro Bonn.

Konkurenční návrh přemístit sídlo spolkových institucí a sídlo Spolkového sněmu do Frankfurtu byl předložen hned na první schůzi sněmu v září 1949. Politické angažmá Adenauera (CDU) pro Bonn nezůstalo bez odezvy. Kurt Schumacher (SPD) začal prosazovat volbu Frankfurtu. Diskuse se polarizovala podle stranických linií. Přesto někteří významní politici SPD jako Carlo Schmid nebo Ernst Reuter hájili Bonn v obavě, že volbou Frankfurtu by toto provizorní rozhodnutí nabylo trvalého charakteru a znamenalo pro Berlín definitivní ztrátu funkce hlavního města i po německém sjednocení.

¹⁹ Dann, Otto: Die Hauptstadtfrage in Deutschland nach dem 2. Weltkrieg, s. 47-50

²⁰ Tschirsch, Volker: „Kampf um Bonn,“ s. 15

²¹ Süß, Werner: Berlin und das Politikum der Hauptstadtfrage, s. 205

V tajném hlasování 3. listopadu byl 200:173 hlasy zamítnut návrh na přesunutí sídla Spolkové vlády a Spolkového sněmu do Frankfurtu. Bonn tak potvrdil svou pozici nového politického a administrativního centra SRN.

Bezprostředně po odmítnutí přesunu do Frankfurtu předložila KPD návrh: „Vedoucí spolkové orgány přemístí své sídlo do Berlína.“ SRN se považovala za nástupkyni německého národního státu, který vznikl v roce 1871. KPD tímto upozornila na závazky, které měla SRN vůči Berlínu jako dlouholetému hlavnímu městu jednotného Německa. Návrh KPD byl naprosto nereálný, nicméně z iniciativy SPD byl připojen dovětek: „...jakmile se v celém Berlíně a sovětské okupační zóně uskuteční všeobecné, svobodné, tajné a přímé volby.“ Tato pozměněná verze byla přijata většinou poslanců. Na svém prvním zasedání se Spolkový sněm přihlásil k Berlínu jako hlavnímu městu jednotného Německa.

Frankfurt se prezentoval svou demokratickou tradicí, obzvláště pak ve vztahu k roku 1848, a úspěšnou kariérou administrativního centra Bizonie.

Bonn argumentoval osmi měsíci, během nichž členové Parlamentní rady bez větších problémů přebývali v tomto městě a nerušeně se věnovali státotvorné činnosti.

Velkým trumfem byla pro Bonn i jeho nevýznamnost a nedostatek tradic. Díky tomu se hodil pro roli „provizoria“ nesrovnatelně lépe než „tradicemi zatížený“ Frankfurt.

Praktické argumenty stály na straně Bonnu – Schlangenbadské doporučení spojenců a fakt, že z Bonnu se na základě Bonnského statutu z 30. července 1949 stáhly spojenecké vojenské jednotky, což by v případě Frankfurtu, jako ústředí amerického kontingentu, bylo jen těžko proveditelné. Dalším faktorem byly finanční náklady přesunu o nichž se hovoří i v zdůvodnění Spolkové vlády, která se z iniciativy Adenauera vyjádřila proti přesunu do Frankfurtu. Na druhou stranu argument finančních nákladů byl kontroverzní již při předběžném rozhodnutí Parlamentní rady o hlavním městě. Jak představitelé Bonnu, tak Frankfurtu předložili velice nepřehledné propočty, přičemž jednotlivé částky přizpůsobili svým potřebám.²²

Sídlem vlády se stal Bonn, sídlem Ústavního soudu Karlsruhe, finanční dvůr („Finanzhof“) v Mnichově, Spolková banka ve Frankfurtu.

Během Berlínské blokády 1948/49 obyvatelé Západního Berlína tvrdošíjně odmítali pomoc Sovětů při zásobování odříznutého města. Dali tak jednoznačně najevo svoji vůli zůstat součástí západních sektorů. Berlín se stal výspou svobodného, demokratického světa.

²² Tschirch, Volker: Der Kampf um Bonn, Bonn, 1998, s. 16

Milníkem ve vztahu Spolkové republiky k Berlínu je rok 1953. Červnové povstání v NDR vzniklo v Berlíně a stávky se stávky se rozšířily z východního Berlína do celé země. Původní hospodářské požadavky se rychle přenesly do roviny politické. Vedení SED nechalo povstání krvavě potlačit sovětskými vojsky (počet obětí na životech se udává mezi 25 a 300, počet zatčených byl zhruba 1200). Ve Spolkové republice se vzedmula vlna solidarity s povstáním a byl očekáván zásah spojenců. Ti však odmítli intervenovat a riskovat rozsáhlejší vojenský konflikt. Svou podporu tak Spolková republika demonstrovala alespoň tím, že 17. červen byl prohlášen za státní svátek SRN.

Od roku 1953 se stále častěji objevovaly požadavky projevit sounáležitost SRN a Západního Berlína. Roku 1954 v Berlíně proběhla volba prezidenta a na podzim 1955 se zde konalo plenární zasedání Spolkového sněmu. Byla vyhlášena architektonická soutěž „Hauptstadt Berlin,“ která měla připravit město pro převzetí vládních funkcí v budoucnu. Sněm dále rozhodl o rekonstrukci Reichstagu a výstavbě vládních budov ve čtvrti Tiergarten. Zároveň byla zastavena výstavba Bonnu na dalších 13 let.

Vlna sympatií s východoněmeckým povstáním vyústila v tzv. „Hauptstadt-Berlin-Bewegung.“ Hnutí prosazovalo Berlín za jediné hlavní město budoucího sjednoceného Německa. SRN musí vůči tomuto městu nejen uznat závazky, ale následovat je činy. Hlavními představiteli hnutí byli Willy Brandt (SPD), tehdejší předseda berlínského městského zastupitelstva, berlínský starosta Ernst Reuter (SPD), poslankyně SPD Louise Schroeder. Kampaň podporoval i vydavatel týdeníku Die Zeit Gerd Bucerius (CDU). Na stránkách Die Zeit byl uveřejněn i proslulý článek Marion Gräfin Dönhoff s titulem „Teď nebo nikdy! – Ještě v tomto roce se musí Berlín stát hlavním městem“, který bylo možné považovat za manifest celého hnutí. Hraběnka Dönhoff v něm píše, že pro rostoucí blahobyt lidí v západním Německu zapomněli na realitu, které jsou vystaveni obyvatelé „Zóny“ (sovětská okupační zóna). Přítomností vlády v Západním Berlíně by znamenal návrat do reality německého rozdělení a zároveň demonstrovat jeho neúnosnost. V Berlíně má být podrobena zkoušce to, co vyrostlo ve „skleníku rýnského zahradního města.“²³

Na podzim 1956 hnutí žádalo přeložení všech politických a administrativních orgánů do Berlína. 6. února 1957 proběhla ve Spolkovém sněmu další „Hauptstadtdebatte“. Výstupem byla deklarace: „Berlín je hlavním městem Německa. Neprodleně se začne s plánováním a stavbou budovy Parlamentu.“²⁴

²³ Dönhoff, Marion Gräfin: „Jetzt oder nie!“ Die Zeit, 18.10.1956 v: Tschirsch, Volker: Kampf um Bonn, s. 20

²⁴ Verhandlungen des Deutschen Bundestages, 2. Wahlperiode, 190. Sitzung, S.10.815 ff. v: Dann, Otto: Die Hauptstadtfrage in Deutschland nach dem 2. Weltkrieg, s. 55

Konrád Adenauer (CDU) pozoroval všechny iniciativy ve prospěch Berlína s nelibostí. Snažil se aktivity namířené směrem k potvrzování německé jednoty, protože podmílaly jeho vizi SRN navázané na struktury Západu. Paradoxně se mu spojencem stal Sovětský svaz, když v roce 1956 krvavě potlačil povstání v Maďarsku a ztroskotaly pokusy o mezinárodní uvolnění. Definitivní tečku za snahou oživit Berlín jako hlavní město přinesla 2. berlínská krize a stavba zdi v roce 1961. Berlín se tak stal „zazděnou“ připomínkou německé jednoty.

V šedesátých letech byl potvrzen mocenský status quo. Pro přežití Západního Berlína bylo nutné vyřešit praktické otázky jako tranzitní spojení se SRN a zásobování, přesun vládních orgánů patřil do říše fantazie. Výroční plenární zasedání Spolkového sněmu (naposledy 1969) provázely protesty ze strany Sovětského svazu, narušení dopravy mezi SRN a Západním Berlínem, přelety bojových letadel a manévry Národní lidové armády v blízkosti Berlína.²⁵

V rámci Ostpolitik upravuje Dohoda čtyř mocností z roku i status Berlína. Jsou potvrzena společná odpovědnost a práva vítězných čtyř mocností a stanovuje, že situace nemůže být jednostranně změněna. Spolková republika se vzdává demonstrativních zasedání Západního Berlína výměnou za ulehčení života lidí a zajištění přežití.²⁶

Ve světle neutěšené reality šedesátých let nabývá na významu Bonn. Je prolomen zákaz výstavby Bonnu a v roce 1969 dokončena budova „Langer Eugen“ od Egona Eiermana.²⁷ V budově měl každý poslanec k dispozici 17 m² kancelářské plochy a stala se jakýmsi symbolickým ukončením „Provizoria“. V roce 1970 uzavírají město Bonn, Spolek a země Severní Porýní-Vestfálsko tzv. Bonn Vertrag (bonnská smlouva), který plánuje výstavbu Bonnu a její financování na dalších deset let. Je ironií dějin, že právě celoživotní zastánce Berlína Willy Brandt (SPD) ve vládním prohlášení z roku 1973 oficiálně přiznává Bonnu status hlavního města Spolkové republiky (Bundeshauptstadt).²⁸

Bonn Vertrag byl dvakrát prodloužen, naposledy v prosinci 1989. Návrh na zkrácení platnosti z deseti na pět let kancléř Helmut Kohl (CDU) komentoval slovy: „Věřím, že tato dohoda, která směřuje do budoucnosti, je správná, protože je správné podporovat ‚Bundeshauptstadt‘.“²⁹

²⁵ Süss, Werner: Die Bundesrepublik und das Politikum der Hauptstadtfrage, s. 213

²⁶ Tamtéž, s. 213

²⁷ Přezdívka je odvozena od tělesného vzrůst tehdejšího předsedy Spolkového sněmu Egona Gerstenmaiera.

²⁸ Süss, Werner: Die Bundesrepublik und das Politikum der Hauptstadtfrage, s. 214

²⁹ Tschirch, Volker: Der Kampf um Bonn, s. 23

2.3.4 Mezidobí 1989 – 1991

V roce 1989 se Berlín stal centrem veškerého dění. Počáteční euforie vyvolaná pádem Berlínské zdi vyprchala již při prvních jednáních o Smlouvě o sjednocení. Předseda vlády NDR Lothar de Maizière považoval zakotvení statutu Berlína jako hlavního města, včetně s tím spojeného sídla vlády, za podmínku podpisu druhého Státní smlouvy (Smlouvy o sjednocení - budoucí pojmenování). Proti tomuto článku se zvedl silný odpor z řad poslanců starých spolkových zemí, především Bavorska a Severního Porýní-Vestfálska. Smlouva o sjednocení musela být ve Spolkovém sněmu přijata jako celek, tzn. včetně článku o Berlínu jako hlavním městě, nemohly být podávány žádné pozměňující návrhy. Hrozilo, že celé hlasování na tomto bodě ztroskotá.

O otázce hlavního města proběhly tři kola jednání. Západoněmeckou delegaci vedl Wolfgang Schäuble (CDU), východoněmeckou Günther Krause (CDU). Zásadním sporným bodem bylo již zmíněné sídlo vlády, funkci Berlína jako reprezentativního hlavního města nikdo nezpochybňoval. Návrh východoněmecké delegace zněl: „Hlavním městem a sídlem celoněmeckého státu je Berlín. O podrobnostech dalšího postupu ve věci vývoje hlavního města jako sídla vlády bude rozhodnuto celoněmeckým parlamentem během roku 1991.“³⁰

Tento návrh byl pro protistranu neakceptovatelný, státní tajemník düsseldorfského kancléřství Wolfgang Clement (SPD) navrhoval označit Berlín ve smlouvě jako „reprezentativní hlavní město.“ Tím by však funkce Berlína byly jasně dané a sídlo vlády by „zbylo“ na Bonn.

Celý problém „rozsekl“ až Wolfgang Schäuble (CDU), který přišel s kompromisem: „Hlavní město je Berlín. O otázce sídla parlamentu a vlády bude rozhodnuto po sjednocení Německa.“ Tato formulace byla po třetím kole vyjednávání přejata do textu Smlouvy o sjednocení, která vstoupila v platnost 3. října 1990.³¹ 4. října se celoněmecký Spolkový sněm poprvé sešel v Berlíně.

Tou dobou se rozbíhala kampaň na podporu obou měst. V institucionální rovině za Bonn lobbovala země Severní Porýní Vestfálsko v jejímž čele stál Johannes Rau (SPD). Kromě toho se v kampani aktivně angažovalo i městské zastupitelstvo Bonnu a jeho starosta Hans Daniels (CDU).³² Za Berlín se zasazoval berlínský Senát, městské zastupitelstvo,

³⁰ Schäuble, Wolfgang: Der Vertreg: wie ich über die deutsche Einheit verhandelte v: Tschirch, Volker: Der Kampf um Bonn, s. 29

³¹ Bundesgesetzblatt Teil II Nr. 35/1990 v: Tschirch, Volker: Der Kampf um Bonn, s. 27-28

³² Angažmá Hanse Danielse bylo do jisté míry kontraproduktivní, protože při návštěvě Michaela Gorbačova v červnu 1989 v Bonnu prohlásil, že Bonn si je vědom faktu, že jeho role hlavního města je pouze zástupná do

starosta (Walter Momper, SPD; od února 1991 Eberhard Diepgen, CDU) a zemské zastoupení Berlína v Bonnu. Dvanáct z šestnácti Spolkových sněmů jednotlivých zemí se vyjádřilo pro přesun Spolkového sněmu a vlády do Berlína.

Kromě toho se zformovaly občanské iniciativy. Lobbying Bonnu byl podstatně organizovanější, od února 1990 vznikly čtyři iniciativy z nichž nejvýznamnější byly „Ja zu Bonn“ a „Forum Pro Bonn“. Berlín zastupovaly iniciativa „Berlin bleibt Hauptstadt“ (Berlín zůstane hlavním městem) a v polovině března 1991 vznikla „Initiative Regierungssitz Berlin“ (iniciativa propagující Berlín za sídlo vlády).³³

S přibližujícím se datem hlasování se stupňovala i aktivita obou táborů. Poslanci V Bonnu byly vydány dvě brožury („Der Bund in Bonn“ a „Bonn oder Berlin?“), které sloužili propagaci města. Probíhala mediální kampaň, poslanci byli oslovováni osobně, bylo ustaveno informační centrum o bonnském regionu a finančně podporovány občanské iniciativy (např. „Jugend für Bonn“ – mládež pro Bonn).

Na podporu Berlína vyšla brožura „Die Frage des Sitzes von Parlament und Regierung“ (otázka sídla parlamentu a vlády), byl představen model budoucí vládní čtvrti a v létě 1990 proběhla kampaň inzerující Berlín jako hlavní město.³⁴

Bonn měl výhodu domácího hřiště, Berlín jako hlavní město veřejně propagovali vedoucí politické osobnosti (jako první Richard von Weizsäcker, CDU, v červnu 1990).³⁵

3. HAUPTSTADTDEBATTE 20.6. 1991.

Příprava samotného zasedání probíhala velice chaoticky. Zastánci obou měst se do poslední chvíle pokoušeli o kompromis, takže dva dny před vlastním rozhodnutím nebylo jasné, o kolika návrzích se vlastně bude rozhodovat. Ještě 19.6. byl ve Spolkovém sněmu projednáván návrh SPD uspořádat o otázce hlavního města referendum. Návrh nakonec nezískal ani většinovou podporu.

Jednání o procedurálních otázkách ztroskotalo ve úterý 18.6. pro odpor CDU, aby bylo rozhodováno o všech návrzích současně, protože v takovém případě by byla šance na získání

doby, než dojde k svobodnému a mírovému znovusjednocení Německa. v: Tschirch, Volker: Der Kampf um Bonn, s. 52

³³ Tamtéž, s. 59-64

³⁴ Sitte, Ralf: Lobbying in der Hauptstadt-Debatte, s. 542

³⁵ O zájmových skupinách a lobbyingu viz: Tschirch, Volker: „Der Kampf um Bonn“, s. 41-64; Sitte, Ralf: Lobbying in der Hauptstadt-Debatte

většiny pro kompromisní návrh Heinera Geisslera (CDU) byla nulová. Nakonec byly procedurální otázky upraveny až na zasedání Rady starších v předvečer hlasování.³⁶

3.1 Průběh debaty 20.6.1991

Na 34. schůzi Spolkového sněmu nakonec leželo na stole před 660 poslanci Spolkového sněmu následujících pět návrhů („Antrag/Vorschlag“):

1. „Bonn Antrag,“ také označované jako „Bundesstaatslösung“ (spolkové řešení) obsahuje následující rozdělení funkcí: hlavním sídlem prezidenta je Berlín, Spolkový sněm a vláda zůstávají v Bonnu, Spolková rada se přesouvá do Berlína. Pro spolkového kancléře a ostatní členy kabinetu bude zřízeno druhé, vedlejší sídlo v Berlíně. Berlín reprezentuje Německo jako celek. V Berlíně se konají schůze Spolkového sněmu a Spolková shromáždění zvláštního významu. Za tímto účelem se pro Spolkový sněm vytvoří vhodné pracovní podmínky (přestavba budovy říšského sněmu).
2. „Berlin Antrag,“ neboli „Vollendung der Einheit Deutschlands“ (Završení jednoty Německa): sídlem Spolkového sněmu je Berlín, jehož provozuschopnost bude zajištěna během čtyř let. Funkci sídla Spolkového sněmu a vlády bude Berlín schopen plně zastávat v horizontu deseti až dvanácti let. Mezi Berlínem a Bonnem bude ustaveno spravedlivé rozdělení funkcí („faire Arbeitsteilung“). Bonn zůstane i po přesunu parlamentu do Berlína správním centrem Spolkové republiky. Hlavním sídlem prezidenta je Berlín. Spolkové radě se v duchu federalistické tradice doporučuje ponechat své sídlo v Bonnu.
3. „Geissler Vorschlag“ také označovaný jako „Konsensantrag Berlin/Bonn“ (Konsensus Berlín/Bonn) navrhuje přemístit legislativu (Spolkový sněm) do Berlína a exekutivu (spolková vláda, ministerstva) ponechat v Bonnu. Sídlem prezidenta je Berlín, sídlem Spolkové rady Bonn.
4. „Conradi/Schilly Vorschlag“ neboli „Gegenantrag“ (protinávrh) se vymezuje vůči Geisslerovu návrhu - místní oddělení legislativy a exekutivy považuje za neefektivní.

³⁶ „In Bonn bis zuletzt Gespräche, Hektik, Verhandlungen, Betriebsamkeiten.“ FAZ, 20.6.1991

5. „PDS-Antrag,“ (návrh PDS) je formulován následovně: Hlavním městem Německa je Berlín. Sídlem Spolkového sněmu a Spolkové vlády je Berlín. Tento zákon vstupuje v platnost den po jeho vyhlášení.³⁷

V 10:00 zahájila prezidentka Spolkového sněmu Rita Süßmuth (CDU) zasedání. Nejdříve vystoupilo pět poslanců představujících jednotlivé návrhy: Bonn Antrag –Norbert Blüm (CDU), Berlin Antrag – Wolfgang Thierse (SPD), Konsensantrag Berlin/Bonn – Heiner Geissler (CDU), Gegenantrag – Otto Schilly (SPD) a Peter Conradi (SPD), PDS-Antrag – Georg Gysi (PDS).

Kromě nich se o slovo přihlásilo 106 poslanců a dalších 50 poslanců svá stanoviska nechali zanést do protokolu.³⁸

Debata byla v tisku označována superlativy jako „velká“ či „hvězdná hodina“ německého parlamentarismu, výsledek jako překvapivý.³⁹ Tisk oceňoval „rétorickou vytríbenost projevů, míru přesvědčivosti, věrohodnost a logičnost.“⁴⁰ „Parlament se opět stal fórem... V parlamentu neexistovalo žádné zavazující ‚Wir,‘ žádná stranická disciplína, skupinový nátlak.“⁴¹

3.1.1 Hlavní argumentační linie

Jedním z nejdůležitějších argumentů se stal problém věrohodnosti západoněmecké politiky 1949-1989, jež ve svých usneseních (hlavně 1949 a 1957) opakovaně potvrzovala Berlína jako hlavní město sjednoceného Německa. Wolfgang Thierse (SPD)⁴² vložil do argumentu věrohodnosti veškerou „důvěru východních Němců v demokracii, se kterou šli do sjednocení,“ Hans-Jochen Vogel (SPD)⁴³ pak naléhal na splnění slibů „posledních desetiletí“. Helmut Schäfer (FDP)⁴⁴ argumentoval věrohodností navenek, vůči zahraničí, jako důkazu konzistentnosti západoněmecké politiky.

³⁷ protokol 34. zasedání Spolkového sněmu z 20.6. 1991 (dále Hauptstadtdebatte)

³⁸ podrobný popis vystoupení jednotlivých řečníků viz Bannas, Günter: „Der Kanzler bekennt sich zu Berlin, die Bonner ziehen die Schirme tiefer.“ FAZ, 21.6. 1991, s. 3

³⁹ Busche, Jürgen: „Hauptstadt wie versprochen,“ Süddeutsche Zeitung, 21.6. 1991, s. 4; Hofmann, Gunter: „Das Wangnis eines späten Neuanfangs,“ Die Zeit, 27.-28.6. 1991, s. 3

⁴⁰ „Eine grosse Debatte,“ FAZ, 21.6. 1991, s. 1

⁴¹ Hofmann, Gunter: „Das Wangnis eines späten Neuanfangs,“ Die Zeit, 27.-28.6. 1991, s. 3

⁴² Hauptstadtdebatte, s. 5

⁴³ Tamtéž, s. 25

⁴⁴ Tamtéž, s. 70

Zastánci Bonnu hájili právo na změnu názoru na základě změněných historických okolnostmi. Norbert Blüm (CDU)⁴⁵ varoval před ustrnutým chápáním národního státu z počátku 20. století. Podle něj se pojetí národního státu vyvíjí směrem k regionalismu a „evropeismu.“ Tomuto vývoji nesmí stát v cestě ani věrohodnost „historických stanovisek a určení.“

Podle Horsta Ehmke (SPD)⁴⁶ se veškerá politická prohlášení 1949-89 vztahovala k Německu v hranicích roku 1937. Nutnost uznat hranici na Odře a Nise a ustoupit v zájmu míru ze svých klíčových pozic implikovalo právo na změnu názoru i v otázce hlavního města. Kromě toho pro miliony Němců znovusjednocení po mnoho let nepředstavovalo skutečnost.

Další skupinu argumentů představují identifikační body odvozené z historie. Pro tyto navzájem si rovnocenné modely Bonn představuje symbol nového začátku, nového úspěšného začátku, pozvednutí z trosk po katastrofě druhé světové války, druhé německé demokracie, první úspěšné demokracie; symbol svobody, pevného ukotvení ve svobodném světě, členství v NATO a EU; symbol „politiky s lidskou tváří,“ skromnosti, symbol odloučení od běžného života (skleník neboli „Treibhaus Bonn“)

Temné historické konotace se na adresu Berlína se v parlamentní debatě, narozdíl od debaty veřejné, vynořují jen velmi sporadicky. Z Berlína se stává především symbol svobody, a německého rozdělení; ohnisko konfliktu Východ-Západ, výspou Západu, nadějí Východu; symbolem sjednocení Evropy; symbolem nového začátku ve sjednoceném Německu, završením jednoty Německa.

Největšího lapsu se paradoxně dopustil Willy Brandt (SPD)⁴⁷, když ve své obhajobě Berlína přirovnal Bonn k Vichy („Ve Francii by nikoho nenapadlo zůstat v relativně idylickém Vichy, když po stažení cizí moci nic nestálo v cestě návratu do hlavního města na Seině.“)

Argument Evropy a evropského sjednocování byl používán v nejrůznějších souvislostech. Často se objevovala rovina západoněmecké identity. Poválečná politika Konrada Adenauera byla vedena myšlenkou, že idea národa bude nahrazena ideou evropanství („Ersatznation Europa“). I když toto smýšlení tvořilo zpočátku do jisté míry berličku, snahu ubezpečit spojence o konzistentnosti západoněmecké politiky, generace

⁴⁵ Tamtéž, s.3

⁴⁶ Tamtéž, s. 56

⁴⁷ Tamtéž, s. 16

vychované po Druhé světové válce se s myšlenkou sjednocené Evropy plně identifikovaly. Poslanci Friedbert Pflüger (CDU)⁴⁸ a Hans Martin-Bury (SPD)⁴⁹, kteří se v debatě 1991 pasovali na mluvčí mladé generace, se oba přihlásili k Bonnu jako své „politické vlasti,“ jejíž nedílnou součástí je vazba na Evropu. Friedbert Pflüger (CDU) by raději parlament viděl „v Bundestagu (Bonn) než v Reichstagu“ a Hans Martin-Bury (SPD) argumentoval překonaností modelu národního státu ve sjednocující se Evropě. Kromě toho leží Bonn v blízkosti Bruselu a Štrasburku a v hospodářsky nejrozvinutější oblasti Evropy.

Zastánci Berlína oponovali tím, že Berlín leží v okrajové poloze pouze v západoevropské perspektivě. Pro budoucí politické a hospodářské sjednocování Evropy může Berlín naopak sloužit jako spojnice či tzv. „točna Východ/Západ“ (Ost-West Drehscheibe).

Za důrazem na evropskou integraci a regionalizaci se projevovala obava z obnovení německého nacionalismu. Němci se přesto nemohou nadále svou identitu nahrazovat, protože „ve sjednocené jazykově a kulturně rozmanité Evropě zůstávají Němci, stejně tak jako Francouzi a Britové, zůstávají Francouzy a Brity.“⁵⁰

Významným argumentem bylo federální uspořádání státu. Zastánci Bonnu se obávali, že Berlín jako hlavní město bude posilovat centralizační tendence a oslabovat vliv jednotlivých spolkových zemí. Obdobně je formulován protiargument, že federalismus by měl být posílen přesunem politického centra do nejslabších zemí. Byla také zmiňována dominance Berlína během vývoje po roce 1871 a obava z jejího obnovení.

Státy se silným federativním uspořádáním, např. USA, Austrálie, Švýcarsko, obvykle volí za hlavní město menší město, ve kterém se soustřeďují téměř výhradně politicko-administrativní funkce státu.

Na „Föderalismusdiskurs“ (diskurs federalismu) obvykle navazoval tzv. „Metropolendiskurs“ (diskurs metropolitní). Příznivci Bonnu prorokovali Berlínu skvělou budoucnost jako hospodářské a kulturní centrum země, případně světové metropole, jež během několika let dosáhne hranice šesti milionů obyvatel⁵¹. Posilovat význam Berlína přesunem politických funkcí by nemělo smysl a spíše poškozovalo vývoj ostatních zemí.

Rozhodnutí pro Berlín s sebou nese i nebezpečí neklidu, „tlaku ulice.“ Toto nebezpečí v sobě skrývají všechna velká města, Bonn proto skýtá lepší podmínky pro ničím nerušenou

⁴⁸ Tamtéž, s. 24

⁴⁹ Tamtéž, s. 37

⁵⁰ Helmut Kohl v: Hauptstadtdebatte, s. 23

⁵¹ Norbert Blum v: Hauptstadtdebatte, s. 4

činnost vlády. Příznivci Berlína namítali, že v Bonnu vláda nebude schopná vnímat palčivost problémů, kterým čelí bývalé východní Německo.

Teoreticky nejpovolanějším člověkem, který by se měl vyjadřovat k otázce finančních nákladů, měl být ministr financí Theodor Waigel (CSU)⁵². Theodor Waigel pak uváděl celkové náklady na přesun okolo 30 až 40 mld. DM s tím, že někteří mluví o tom, že se částka může vyšplhat i na dvojnásobek.

Obecným argumentem bylo, že veškeré finanční prostředky by měli být nasměrovány na okamžitou pomoc východnímu Německu a ne na financování „pouhého gesta“⁵³ (Johannes Rau, SPD). Vznikají „zbytečné problémy“ pro region Bonn a pro všechny, kteří budou „kolektivně přesídlení“ (Norbert Blüm, CDU) do Berlína.

Přívrženci Berlína se naopak žádali „opravdové změny“, které se neomezují na přeměrování finančních toků, nýbrž představují i reálné změny v životě jednotlivců – stejně tak, jako se od základů změní životy lidí v bývalém východním Německu. Často byla zmiňována „Weiter so“ (stále stejně) mentalita, která lpí na zažitých pořádcích „Bonner Republik“⁵⁴.

Heiner Geissler (CDU)⁵⁵ dokonce proti sobě na váhy staví otázku pracovních míst, existenčních základů a finančních nákladů na jedné straně a odpovědnost vůči milionům lidí, jež věří v to, že to politici myslí s „bratrskou společností“ a s proklamacemi z minulosti vážně, na straně druhé.

Po jedenácti hodinách debata dospěla ke konečnému hlasování. Jako první proběhlo hlasování o konsensuálním návrhu Heinerja Geisslera (CDU). Oproti zvyklostem nestáli u hlasovacích uren ani předseda poslaneckého klubu CDU Friedrich Bohl, ani předseda klubu SPD Peter Struck ani předsedové ostatních klubů, aby nad hlavu zvednutým hlasovacím lístkem dali najevo své doporučení.⁵⁶

Z 658 odevzdaných hlasů bylo 147 pro přijetí návrhu, 489 proti a 18 poslanců se zdrželo hlasování.

Mnozí přívrženci Berlína podpořili Geisslerův kompromisní návrh, aby zabránili přijetí z jejich hlediska nejméně žádoucí varianty Bonn. To svědčí o jejich obavách, že šance

⁵² Hauptstadtdebatte, s. 18

⁵³ Rau, Johannes v: Hauptstadtdebatte, s. 33

⁵⁴ Wolfgang Thierse v: Hauptstadtdebatte, s. 6

⁵⁵ Hauptstadtdebatte, s. 8

⁵⁶ Bannas, Günter: „Lachen, Jubel, Schweigen. Daniels Lächeln gefriert.“ FAZ, 22.6.1991, s. 3

Bonnu na vítězství v rozhodujícím hlasování převyšují šance Berlína. Oproti přívrženci Bonnu návrh převážně odmítli, což vypovídalo o jejich větší víře ve vítězství.⁵⁷

Ve druhém hlasování o návrhu odmítajícím místní oddělení vlády (Schilly-Conradi Antrag) a parlamentu bylo ze 657 odevzdaných hlasů 289 kladných, 339 záporných a 29 poslanců se zdrželo hlasování.

Před konečným hlasováním o třech zbylých návrzích vystoupil Gregor Gysi a oznámil stažení návrhu PDS. Reálné šance na přijetí tohoto návrhu byly minimální již ve chvíli jeho předložení. Je možné, že návrhem chtěla PDS jen demonstrovat jednoznačnou podporu Berlína, která trvá od roku 1949.

„Rozhodující hlasování, nervozita v sále. Hlasovalo 660 poslanců, dlouhé přepočítávání. První signály o převaze Berlína, starostovi Bonnu Hansi Danielsovi, který před hlasováním označoval své rozpoložení jako ‚uvolněné‘, tuhne úsměv na rtech. Konečné výsledky: 337 hlasů pro Berlín, 320 pro Bonn, jeden hlasovací lístek byl neplatný a jeden poslanec se zdržel hlasování. Berlín tak zvítězil těsnou většinou 17 hlasů.⁵⁸ Potlesk, jásot, mlčení.“⁵⁹

3.1.2 Analýza hlasování jednotlivých poslanců

Na rozdíl obou pokusů roku 1949 zvrátit rozhodnutí ve prospěch Bonnu, které byly tajné, proběhlo 20. června hlasování veřejné. Díky tomu je možné celé hlasování analyzovat z hlediska stranické příslušnosti, místního původu, náboženského vyznání, věku, apod. Podstatnou část podkladů jsem převzala z článku mnichovského profesora moderní historie Uda Wengst.⁶⁰

⁵⁷ Pappi, Franz Urban: Die Abstimmungsreihenfolge der Anträge zum Parlaments- und Regierungssitz am 20. Juni 1991 im Deutschen Bundestag, v: Zeitschrift für Parlamentsfragen, 3/92, s. 408; Sitte, Ralf: Lobbying in der Hauptstadtdebatte. Formen und Möglichkeiten unkoordinierter Interessenvertretung, Zeitschrift für Parlamentsfragen, 4/1991, s. 548

⁵⁸ respektive 18 hlasů, výsledek byl následujícího dne korigován

⁵⁹ Bannas, Günter: „Lachen, Jubel, Schweigen. Daniels Lächeln gefriert.“ FAZ, 22.6.1991, s. 3

⁶⁰ Wengst, Udo: Wer stimmte für Bonn, wer für Berlin? Die Entscheidung über den Parlaments- und Regierungssitz im Bundestag am 20. Juni 1991. v: Zeitschrift für Parlamentsfragen, 4/1991, s. 339-343

Poměrně vyrovnané hodnoty výsledků u dvou největších stran CDU/CSU a SPD svědčí o značné pluralitě názorů v obou frakcích. FDP se zhruba dvoutřetinovou většinou vyjádřila pro Berlín, stejně tak jako Bündnis 90/Grüne. Téměř jednohlasně pak pro Berlín hlasovala PDS/Linke Liste. Na rozdíl od roku 1949 je zřejmé, že podpora kandidátských měst probíhala napříč politickými stranami.

Hlasování podle příslušnosti k politickým stranám

	CDU/CSU	CDU	CSU	SPD	FDP	PDS/Linke Liste	Bündnis 90/Grüne
Bonn	164	124	40	126	26	1	2
Berlin	154	146	8	110	53	17	4

Zdroj: Wengst, Udo: Wer stimmte für Bonn, wer für Berlin?

Co se týče spolkových zemí lze říci, že se hlasy poslanců z bývalé NDR staly pomyslným jazýčkem na vahách, díky nimž zvítězil Berlín. Kromě toho severní země hlasovaly proti jižním. Velmi zřetelně se tato tendence projevila ve starých spolkových zemích, méně zřetelně pak v nových spolkových zemích.

Ve starých Spolkových zemích se všechny severoněmecké země (Schleswig-Holstein, Hamburg, Niedersachsen, Bremen) vyslovili pro Berlín, přičemž německý jihozápad (Bavorsko, Bádensko-Württembersko, Sársko, Porýní Falc, Severní Porýní-Vestfálsko) hlasoval pro Bonn. Severní Porýní-Vestfálsko se jednoznačně vyjádřilo pro Bonn. Výjimku z tohoto „geografického“ hlediska tvořilo Hesensko, které se dvoutřetinově vyjádřilo pro Berlín.

Z nových Spolkových zemí se nejvýrazněji pro Bonn vyslovilo téměř 40% Sasko, výsledek hlasování Saska-Anhaltska a Durynska se pohybuje na hranici tří čtvrtin pro Berlín (77% resp. 74%). Hlasy pro Bonn z nových Spolkových zemí pocházeli v převážné většině od poslanců CDU.

Hlasování podle Spolkových zemí			
	Počet poslanců pro Bonn	Počet poslanců pro Berlin	Procenta (Bonn:Berlin)
NOVÉ SPOLKOVÉ ZEMĚ			
Berlin	-	29	0:100
Meklenbursko-Přední Pomořansko	1	15	6:94
Brandenburgsko	1	19	5:95
Sasko-Anhaltsko	6	20	23:77
Durynsko	6	17	26:74
Sasko	15	24	38:62
Celkem	29	124	19:81

STARÉ SPOLKOVÉ ZEMĚ			
Šlesvicko-Holštýnsko	2	22	8:92
Hamburg	1	13	7:93
Dolní Sasko	16	49	25:75
Brémy	2	4	33:67
Hesensko	17	28	38:62
Bádensko-Würtembersko	45	29	61:39
Sársko	7	4	64:36
Bavorsko	61	25	71:29
Severní Porýní-Vestfálsko	112	34	77:23
Porýní-Falc	28	6	82:18
Celkem	291	214	58:42
Celkem Spolkový sněm	320	338	48,5:51,5

Zdroj: Wengst, Udo: Wer stimmte für Bonn, wer für Berlin?

Analýza hlasování na základě náboženského vyznání odhaluje poměrně zřetelnou konfesní dělicí linii. Poslanci, kteří se považují za katolíky, hlasovali dvoutřetinově pro Bonn, zatímco protestanti se v obdobném poměru vyjádřili pro Berlín. Považovat výsledek za potvrzení předsudku vůči „pohanském“ charakteru Berlína je vzhledem k úpadku významu náboženství bezpředmětné.

Vyznání				
	celkem	Bonn	Berlin	Procenta
katolíci	218	147	71	67:33
protestanti	248	89	159	36:64
bez vyznání	183	80	103	44:56

Zdroj: Wengst, Udo: Wer stimmte für Bonn, wer für Berlin?

Starší poslanci častěji hlasovali pro Berlín. Toto schéma má význam sledovat pouze u poslanců starých spolkových zemí, v nových spolkových zemích poslanci většinou odevzdali svůj hlas pro Berlín.

U poslanců narozených 1920-1940 vítězil Bonn s mnohem menším odstupem, než tomu bylo u mladších poslanců narozených mezi léty 1940 a 1960. Výsledky zřejmě souvisejí s tím, že čím později po Druhé světové válce se poslanci narodili, případně prošli vzdělávacím systémem Spolkové republiky, tím více se identifikovali s „Bonner Republik.“

Zastánci „mladé generace“ mezi poslanci Friedbert Pflüger (*1955) a Hans Martin Bury (*1966) se jednoznačně přihlásili k Bonnu.

Hlasování poslanců starých Spolkových zemí na základě věku	
	Bonn (%)
1926-1930	57
1931-1935	55
1936-1940	49
1941-1945	65
1946-1950	64
1951-1955	62
1956-1960	60

Zdroj: Wengst, Udo: Wer stimmte für Bonn, wer für Berlin?

Pro Berlín se vyjádřila většina vedoucích politických funkcionářů a osobností: prezident Richard von Weizsäcker (CDU), spolkový kancléř Helmut Kohl (CDU), ministr zahraničí Hans-Dietrich Genscher (FDP), Wolfgang Schäuble (CDU), Willy Brandt (SPD), Hans-Jochen Vogel (SPD) a další. Odpor nižších úrovní bonnské administrativy, které se cítily bezprostředně ohrožené přesunem do Berlína, je také poměrně pochopitelný.

V konečném hlasování se toto rozdělení projevilo 13 hlasy členů spolkové vlády pro Berlín (5 pro Bonn). Stejně tak hlasovali všichni předsedové poslaneckých klubů pro Berlín. Pro Bonn oproti tomu hlasovalo 19 z 35 státních sekretářů, prezidentka Spolkového sněmu a její tři zástupci. Celkově pak hlasovalo 50 parlamentních funkcionářů (prezident Spolkového sněmu, viceprezidenti Spolkového sněmu, představitelé parlamentních klubů a uskupení, předsedové pracovních skupin a výborů) pro Bonn a 53 pro Berlín.

4. ROZBOR ARGUMENTŮ DEBATY 20. 6. 1991

Ve vlastní Hauptstadtdebatte byla většina argumentů deklamativního charakteru, často se jednalo pouze o prázdné fráze. Zda se za jednotlivými argumenty skrývalo racionální jádro se pokusím nastínit na následujících stránkách. Nezabývám se historicko-symbolickými argumenty, protože se odvozují z historie a úzce souvisejí s první částí práce.

4.1 Status hlavního města – právní kodifikace

Ve svém vystoupení v Hauptstadtdebatte Gregor Gysi (PDS)⁶¹ poukazuje na nutnost zrušit 24 nebo 25 výnosů Spolkového sněmu, které během čtyřiceti let rozdělení vztahovaly k Berlínu jako hlavnímu městu sjednoceného Německa. Tento argument, jakkoli zavádějící, poukazuje na otázku, zda se Berlín mohl odvolávat na svůj nárok stát se hlavním městem na právním základě.

Otázku hlavního města explicitně nevymezuje ani ústava Severoněmeckého spolku ani pozdější ústava Německého císařství. Berlín jako hlavní město císařství je zmíněn jen okrajově jako místo, kde je vydáván věstník říšských zákonů. Ve Výmarské ústavě je „Berlín“ nahrazen obecnou formulací „hlavní město říše“. Ústavodárci rezignují na jmenné vymezení hlavního města, aby ponechali otevřenou možnost přeložení pro případ revoluce.⁶²

Základní zákon (Grundgesetz) Spolkové republiky Německo z roku 1949 se vyhýbá formulaci hlavní město a užívá spíše „sídlo vlády“ nebo „sídlo spolkové vlády.“ Zdrženlivost z hlediska užívání pojmu „hlavní město“ byla dána vědomím „provizornosti“ při jeho vytváření.

Právní nárok Berlína na status hlavního města byly předmětem mnoha právních debat. Podle jednoho z názorů nemají usnesení Spolkového sněmu hlásící se k Berlínu jako k hlavnímu městu z let 1949-89 neměly povahu ústavního práva. Jednalo se o „soft law“, politická prohlášení, ze kterých nevyplývala právní závaznost a možnost uvést je v praxi byla více než sporná.⁶³ Dalším výkladem je tzv. princip diskontinuity, který říká, že pokaždé, když se po volbách sejde Spolkový sněm, tak tento jako orgán vzniká nanovo.⁶⁴

⁶¹ Hauptstadtdebatte, s. 9

⁶² Appelt, Willibald: Geschichte der Weimarer Verfassung, in: Beyme, Klaus von: Hauptstadtsuche. Hauptstadtfunktionen im Interessenkonflikt zwischen Bonn und Berlin, Frankfurt am Main, 1991, s. 116

⁶³ Heintzen, Markus: Der verfassungsrechtliche Status der Bundesstadt Bonn, Berlin, 2000, s. 15

⁶⁴ Repkewitz, Ulrich: Berlin: Hauptstadt der Bundesrepublik Deutschland und eines vereinigten Deutschlands? Rechtliche Aspekte der Hauptstadtfrage, v: Tschirsch, Volker: Der Kampf um Bonn, s. 25

Analýzy opačné strany přiznávaly usnesením jistou právní závaznost, která se odvíjela od jejich ústavnímu „určení státního cíle“ (Staatszielbestimmung nach dem Grundgesetz). Tato závaznost ale nevyovídala nic o rozdělení jednotlivých funkcí.

Jméno Bonn se v souvislosti s výkonem funkcí hlavního města objevuje až v tzv. Bonn Vertrag z roku 1970. Jedná se o výše zmíněné finanční vyrovnání (Finanzausgleich) mezi Spolkem a městem Bonn – za „zvláštní zatížení“ (Sonderbelastung), které Bonn jako Bundeshauptstadt nese.⁶⁵

K Berlínu jako hlavnímu městu se jednoznačně hlásí ústavy NDR. Ústava z roku 1949 se vztahuje k „Republice“, ústava z roku 1968/74 již pouze k „Německé demokratické republice“. Zpočátku díky Sovětským svazem prosazované vizi jednotného neutrálního Německa byl Berlín chápán jako hlavní město „Republiky“ a celého německého národa. Změna nastává se zapojením obou německých států do nepřátelských vojenských organizací a se zrušením okupačního statutu. Berlín je pak cíleně prosazován jako hlavní město NDR a od 70. let ukazatel „Berlín, hlavní město NDR“ usnadňoval orientaci západoněmeckých řidičů při cestě do Berlína.⁶⁶

Souhrnně lze konstatovat, že německá ústavní tradice neposkytuje v podstatě žádné styčné body, od kterých by se dal odvozovat právní nárok na status hlavního města. Vztahovat se k ústavám NDR by z hlediska historických okolností asi nebylo smysluplné ani právně relevantní. Sami právníci ovšem dodávají, že pro rozhodnutí o hlavním městě není právní výklad stěžejní, jde v první řadě o politický problém.⁶⁷

4.2 Argument federalistického uspořádání státu

Argument federalistického uspořádání státu dominoval většině obhajob Bonnu. Byly uváděny obavy z centralizačních tendencí, které vzniknou po přesunu hlavního města do Berlína, tradice německého federalistického uspořádání, jež je postavena na rozdělení politických funkcí do více měst (Hauptstadtpluralismus), oproti „pruskému“ centralismu. Bonn přirovnáván k ostatním městům s federativním uspořádáním státu jako Spojené státy,

⁶⁵ podle článku 104 GG odst. 1 Spolek a země nesou náklady, které jsou spojeny s výkonem jejich funkcí. Článek 106 GG odst. 8 pak upravuje podmínky finančního vyrovnání mezi Spolkem, zeměmi a obcemi.

⁶⁶ Dann, Otto: Die Hauptstadtfrage in Deutschland nach dem 2. Weltkrieg, s. 49

⁶⁷ Heintzen, Markus: Die Hauptstadtfrage – verfassungsrechtlich und rechtspolitisch betrachtet. Zeitschrift für Parlamentsfragen, 2/1990, s. 136

Austrálie nebo Švýcarsko. Všechny tyto výroky byly nicméně pouze deklamativního charakteru, málokdy byly podloženy konkrétními argumenty.

Problém federalismu lze s ohledem na uváděné argumenty uchopit ze dvou základních rovin. Kromě toho jde o otázku fungování německého federalismu a o to, zda je relevantní zabývat se německou „Hauptstadtfrage“ z hlediska typologizace hlavních měst. Historické souvislosti jsem nastínila v první části práce.

4.2.1 Systém německého federalismu

Pro tuto část práce jsem čerpala z analýzy profesora Rolanda Sturma, který působí na universitě v Erlangenu a zároveň je členem představenstva Evropského centra pro výzkum federalismu se sídlem na universitě Tübingen.⁶⁸

Německý federalismus byl dlouhou dobu považován za „symetrický“, tzn. že neexistovaly problémy ve vztazích majoritní společnosti a etnických minorit ani významnější socio-ekonomické rozdíly. Jeho „symetrická“ podoba daná Základním zákonem však doznala jistých deformací s přenesením kompetencí na evropskou úroveň. Jako původce významné nerovnováhy se jeví německé znovusjednocení.

Organizační asymetrie německého federalismu zahrnují v rozdíly rozlohy, geografické polohy, počtu obyvatel a ekonomické síly. Především rozdíly v hospodářské výkonnosti jednotlivých zemí a jejich neschopnost dlouhodobě zajistit určitý standard fungování vedou k nutnosti „vyrovnání“ mezi ekonomicky silnými a ekonomicky slabými zeměmi v rámci federace. Z tohoto hlediska by se velmi smysluplným jevílo nové rozčlenění spolkových zemí.

Ve Spolkové radě je všech šestnáct zemí zastoupeno mezi třemi a šesti hlasy na základě počtu obyvatel jednotlivých zemí. Přestože počet zastupitelů jednotlivých zemí se různí, každá konkrétní země musí vždy vystupovat jednohlasně. Vzniká tak „asymetrie jednoty“ (Asymetrie der Einheitlichkeit). Rozpory v zemských vládách často vedou k tomu, že se koaliční strany nejsou schopné dohodnout na jednotné pozici a země se pak ve Spolkové radě zdržuje hlasování jako celek.

Další asymetrie je daná problémem míry reprezentativnosti Spolkového sněmu. Proti sobě stojí zohlednění počtu obyvatelstva jednotlivých zemí při určování počtu zástupců a princip zastoupení každé země jedním hlasem.

⁶⁸ Sturm, Roland: Deutscher Föderalismus und Berlin als Hauptstadt, v: Süß, Werner: Hauptstadt Berlin, díl 1., Nationale Hauptstadt. Europäische Metropole, s. 165-177

Rozdíly v rozloze nabývají extrémních poloh v případě městských států, které jsou jednak zatíženy dvěma správami – komunální a státní, jejichž agenda se do jisté míry překrývá. Městským státům zčásti chybí hospodářské zázemí a přirozená oblast, ze kterých jsou u „klasických“ států čerpány materiální a lidské zdroje. Vzniká tak „Speckgürtel“ (špekový pás) potenciálních plátců daní, kteří ovšem své dávky odvádějí do kasy „cizí“ země.

Společenské asymetrie jsou dané významnými společensko-ekonomickými či etnickými rozdíly. Ke zostření společenských asymetrií došlo v důsledku přistoupení Německé demokratické republiky ke Spolkové republice Německo.

Vznik nových spolkových zemí na území bývalé NDR mělo přerušit původní centralistické vazby. Východoněmecká ekonomická zaostalost nutí nové spolkové země artikulovat své zájmy velice podobně. Vzniká nerovnováha při hlasování, protože shoda při hlasování nových spolkových zemí panuje i v ostatních oblastech.

Evropská integrace podrobuje spolkové země zkoušce flexibility, především ve schopnosti progresivně se přizpůsobit podmínkám evropského vnitřního trhu. Toto vytváří další rozdělení, jež do jisté míry koresponduje s bývalou hranicí Západ/Východ.

Přeložení politického centra do Berlína neznamena žádný posílení nebo oslabení organizačních asymetrií německého federalistického principu. Co se týče společenských asymetrií, často se v „Hauptstadtdebatte“ objevoval argument, že dojde k posílení pozice bývalých východoněmeckých zemí. Toto tvrzení je nicméně pouze symbolického charakteru. Nedojde ani k obnovení východoněmeckého centralismu, ani k ovlivnění postojů země Berlín při hlasování ve Spolkové radě.

Berlín je naopak „postížen“ mnohými asymetriemi: jako městský stát nese všechny negativní implikace, které jsem výše zmiňovala; nachází se v srdci bývalého východního Německa, dodnes hospodářsky zaostávajícího; musel se vyrovnávat se ztrátou postavení ekonomicky „privilegovaného města“ a radikálním snížením dotací udržujících při životě Západní Berlín.

Často zmiňovaný „pruský centralismus“ byl rozbit Spojeneckým výnosem číslo 46 z roku 1945 a území Pruska bylo nově rozčleněno. Současné čtyři hlasy Berlína ve Spolkové radě ani v součtu se čtyřmi hlasy země Brandenburg nelze přirovnávat k dominanci, byť ne majoritní, které mělo se svými 17 z 43 hlasů v Německé říši Prusko.⁶⁹

⁶⁹ Krieger, Karl Friedrich/Müller, Helmut/Volrath, Hanna: Dějiny Německa, Praha 2004, s. 178

4.2.2 Analogie: ostatní federalistické státy

Berlín byl často přirovnáván k hlavním městům států s federálním/konfederálním uspořádáním jako jsou Spojené státy, Kanada, Austrálie nebo Švýcarsko. Tyto státy zvolily za malé město za politické centrum země, jež svým významem nepřesáhne regionální úroveň a nehrozí, že by mohlo ovlivňovat vývoj ostatních států, popřípadě měst spolku.

Z pokusů vysledovat souvislosti vzniku a vývoje hlavních měst sice vzešlo několik málo pravidel, nicméně většinou převažují výjimky. Za jediný společný znak hlavního města by bylo možné označit sídlo nejvyšších politických institucí, přičemž ani toto kritérium není úplně jednoznačné. Lze rozlišit státy s „rozdělenými“ a „nerozdělenými“ funkcemi hlavních měst. Unitární státy mívají hlavní města s „nerozdělenou“ funkcí, federální státy naopak s funkcí „rozdělenou“. ⁷⁰ I z tohoto pravidla však existuje evropská výjimka, kterou je Nizozemí. ⁷¹

Jak jsem již předeslala, u států s vnitřním federativním uspořádáním jsou funkce hlavního města „rozdělené“ a za nositele politických funkcí je zvoleno menší město. Toto hledisko bylo tím, že čtyři často uváděné příklady hlavních měst Washington, Ottawa, Canberra a Wellington se svým vznikem významně odlišují od tradic, na základě kterých se vytvářela hlavní města v Evropě. Nově utvořené kolonie svém rozvoji nemusely řešit problém hranic ani se nemuseli, narozdíl od Evropy, prosadit konkurenci ostatních národů. ⁷²

4.3 Postavení Berlína ve vztahu k ostatním německým městům

Obavy, že se počet obyvatel Berlína během několika let vzroste na šest milionů a svým působením bude zabraňovat vývoji německých měst ⁷³ se odvíjejí od tzv. Berlin-Mythos – vše zastíňujícího postavení Berlína v období císařství a ve Výmarské republice. Vliv Berlína v té době daleko přesáhl hranice Pruska. V Berlíně se soustřeďoval veškerý potenciál sjednoceného státu. Nejpozději ve dvacátých letech 20. století období Berlín plně dominoval oblasti obchodu, financí a služeb. Koncentrovala se zde téměř polovina německého

⁷⁰ Brunn, Gerhard: Europäische Hauptstädte im Vergleich, s. 195

⁷¹ V unitárním státě by logicky hlavním městem měl být Amsterdam, který plní funkce demografického a hospodářského centra, komunikačního uzlu, atd. Přesto je pouze titulárním hlavním městem, kde je korunován král (přejímá úřad a skládá přísahu, generální stavy). Sídlem vlády, parlamentu a panovníka je oproti tomu Haag, který funkci politicko-administrativního centra země vykonává s několika krátkodobými přerušeními v podstatě od 14. století. http://www.minbuza.nl/de/geschichte,amsterdam_y_la_haya_xfactsheetx.html

⁷² Oertzen Peter von: „Braucht Deutschland eine Hauptstadt?“ v: Wengst, Udo: Historikem betrachten Deutschland, s. 225

⁷³ Blüm, Norbert: Hauptstadtdebatte

elektrotechnického průmyslu, a tři čtvrtiny celkové produkce elektrotechnických zařízení.⁷⁴ V oblasti vědy, kde probíhal konkurenční boj mezi Mnichovem a Berlínem. Obě tyto dvě města se jako jediná pyšnila univerzitou a zároveň technickou vysokou školou. Do konce 19. století si Berlín vydobyl před Mnichovem mírný náskok, který se do roku 1933 nadále zvětšoval.⁷⁵ Oblast kultury zažívala nebývalý rozmach, spojení „Zlatá dvacátá léta“ je pojmem samo o sobě.

Posuzovat dnešní Berlín z této perspektivy bylo více než zavádějící. Předně, čtyřicet let rozdělení města znamenalo pro Berlín z hospodářského hlediska obrovské ztráty. Západní Berlín ztratil své hospodářské zázemí a většinu předválečných obchodních vazeb. Přišel o svoji funkci dopravního uzlu, od roku 1961 byl naprosto izolován. Nastal významný odliv pracovních míst (např. mezi léty 1970 a 1984 se snížil počet zaměstnanců ve zpracovatelském průmyslu o 40%).⁷⁶ Západní Berlín byl na základě „Magnettheorie“ významně dotován, z čehož se vyvinula jeho „Subventionsmentalität“ (závislost na dotacích).

Vysoce dotovanou se od 70. let stala především kultura. Obyvatelům Berlína byla k dispozici široká kulturní nabídka – v Západním Berlíně se nacházelo 167 muzeí, 352 galerií, 131 kin a 9 symfonických orchestrů. Milovníci divadla mohli během dvou týdnů navštívit 383 divadelních představení, atd.⁷⁷

Jediné, co hospodářsky a politicky ochromený Berlín získal, bylo, že se konečně stal symbolem národní jednoty.

Mezitím se ve Spolkové republice se během čtyřiceti let rozdělení vybuodovala silná hospodářská centra – Frankfurt přebíral vedoucí roli ve finančnictví, Mnichov a Hamburg v pojišťovnictví, Hamburg, Kolín v oblasti médií a Stuttgart a Mnichov se staly centry v oblasti High-Tech a elektrotechnice.

Subventionsmentalität, i když v maličko posunutém smyslu, ostatně lze vztáhnout i na jeho východní část Berlína. Protěžování hlavního města v duchu „Für die Hauptstadt das Beste, für die Republik die Reste“ (pro hlavní město to nejlepší, pro republiku zbytky) vyvolávalo v ostatních částech NDR nevráživost. Přestože se ve východním Berlíně nacházela větší část průmyslové základny Berlína, čtyřicet let centrálního plánování se podepsalo na jejich efektivitě, konkurenceschopnosti i modernosti vybavení.

⁷⁴ Wipperman W.: 700 und 50 Jahre Berlin, 1986 v: Henckel, Dietrich/Mäding, Heinrich: Berlin in deutschen Städtesystem, v: Süß, Werner: Hauptstadt Berlin, díl 3., Metropole im Umbruch, s. 288

⁷⁵ Blotevogel, H.H.: Kulturelle Stadtfunktionen und Urbanisierung, 1983 v: Henckel, Dietrich/Mäding, Heinrich: Berlin in deutschen Städtesystem. s. 289

⁷⁶ Informationen zur politischen Bildung, v: Henckel, Dietrich/Mäding, Heinrich: Berlin in deutschen Städtesystem, s. 292

⁷⁷ Süß, Werner: Berlin und das Politikum der Hauptstadtfrage. s. 220

Z této perspektivy nebylo možné považovat za reálné, že Berlín obnoví během několika málo let svou dominantní pozici, kterou získal v důsledku překotného rozvoje koncem 19. a počátkem 20. století podmíněného průmyslovou revolucí.

Z hlediska demografického vývoje počet obyvatel Berlína se do roku 1995 zvýšil o pouhých 50 000 a od té doby stabilně klesá. V roce 1990 v Berlíně žilo 3,420 mil. obyvatel, v roce 2005 již pouhých 3,391 milionů.⁷⁸

Stejně tak se snižuje podíl Berlína na celkovém německém HDP (1990: 4,1%, 2005: 3,5%). V hodnotách na hlavu Berlín v roce 1990 dosahoval 96% celoněmeckého průměru, zatímco v roce 2005 již pouze 86,2%.⁷⁹

Mapa pocházející z analýzy Spolkového úřadu pro stavebnictví a místní rozvoj (příloha 1)⁸⁰ ukazuje rozložení rostoucích a zaostávajících měst v Německu. Berlín a celé východní Německo i čtrnáct let po sjednocení nadále významně zaostávají za západní částí země.

4.4 Postavení Berlína v evropské perspektivě

S pádem železné opony a otevřením východní Evropy se vrací možnost Berlína být „bránou na východ“ nebo „točnou Východ-Západ.“ Berlín mohl jednak navázat na kontakty z období před rokem 1989, jednak mohl zhodnotit svou pověst světové metropole pocházející z první poloviny dvacátého století. Klíčové jsou přitom kontakty v oblasti ekonomické, dopravní a kulturní.

Následující údaje nemají ambici poskytnout detailní analýzu vztahů Berlína a zemí střední a východní Evropy (SVE), mají pouze nastínit „úspěšnost,“ se kterou se Berlín zhostil své úlohy.

Vývoz Berlína do zemí SVE má sice stoupající tendenci, v celoněmeckém objemu se však procentuelně snižuje. V období 1992-2003 Berlín vývoz do zemí SVE zdvojnásobil, v celoněmeckém úhrnu se tento podíl zečtyřnásobil (viz příloha 2: Tab. 1, 2).⁸¹

Titul „Brány na východ“ nárokuje také Vídeň, nicméně silným konkurentem Berlína je i Bavorsko.

⁷⁸ viz příloha č. 1

⁷⁹ Entstehung, Verteilung und Verwendung des Bruttoinlandsprodukts in den Ländern und Ost-West-Grossraumregionen Deutschlands Deutschlands 1991 bis 2005, Statistische Ämter der Länder

⁸⁰ Herausforderungen deutscher Städte und Stadtregionen, BBR Online-Publikation, Nr. 8/2006

⁸¹ Standke, Klaus-Heinrich: Bisherige Entwicklung und künftige Perspektiven der Zusammenarbeit Berlins mit den neuen EU-Mitgliedsländern in Mittel- und Osteuropa, www.berlinews.de/archiv-2004/standkemoe.doc, s. 8

Vídni se podařilo přesvědčit většinu velkých společností, aby zde zřídily centrály pro obchod se zeměmi SVE. Kromě nadnárodních společností jako IBM, Hewlet-Packard, McDonalds, Coca Cola a dalších se pro Vídeň rozhodlo i mnoho německých společností jako Siemens, Beiersdorf, Boehringer Ingelheim, Bosch, Henkel, Kärcher, Miele, Pfeiffer Vacuum oder SAP.⁸²

V oblasti letecké dopravy pak s 28,5 miliony přepravenými cestujícími dominuje Mnichov, Berlín a Vídeň se 17 respektive 16 miliony přepravenými cestujícími jsou v podstatě na stejné úrovni.⁸³ Co se týče konkrétních destinací do zemí SVE, na první příčce stojí Frankfurt, poté Vídeň a třetí místo obsadil Mnichov.⁸⁴

Obdobně pokulhávala v roce 2003 spolupráce v oblasti vysokých škol. Tři berlínské největší university navázaly celkem 922 zahraničních kontaktů, přičemž na země SVE připadl pouze 6% podíl.⁸⁵

4.5 Finanční a sociální důsledky přesunu

Celkové náklady přesunu, jež měly celou debatu převést na věcnou úroveň, byly pro obě strany spíše prostředkem podpoření vlastního stanoviska či odstrašení než podkladem pro debatu. Sami poslanci si stěžovali, že neměli k dispozici žádnou relevantní kalkulaci.⁸⁶

V prosinci 1990 byla předložena finanční analýza kolínského institutu pro aplikovaný výzkum Prognos AG, která vyčíslila celkové náklady přesunu na 50-60 mld. DM. Tyto propočty byly jako „Phantasiezahlen“ (smyšlená čísla) zastánci Berlína odmítnuty. Propočty pracovní skupiny „Hauptstatplanung Berlin“ při berlínském Senátu z října 1990 přitom počítaly s částkou 6,7 mld. DM.⁸⁷

Analýzy se lišily v předpokládaném množství pracovních míst, které se měly přesouvat z Bonnu do Berlína. Od toho se odvíjely i odhady potřebné kancelářské i bytové plochy. Kromě toho byl v analýze Prognos AG započítány ušlé náklady v regionu Bonn na dalších 15 let. V květnu 1991 byl zveřejněn propočet Berliner Bank, ve kterém jsou uváděny náklady na přesun ze strany Spolku na pouhých 740,5 mil DM.⁸⁸

⁸² Tina Kaiser: „Sien überflügelt die deutsche Hauptstadt“, Welt am Sonntag, 7.11. 2004,

⁸³ <http://www.wien.gv.at/statistik/daten/pdf/flugpassagiere.pdf>

⁸⁴ http://www.wfff.gv.at/upload/medialibrary/WFFF_Webfassung.pdf

⁸⁵ Standke, Klaus-Heinrich: Bisherige Entwicklung und künftige Perspektiven der Zusammenarbeit Berlins mit den neuen EU-Mitgliedsländern in Mittel- und Osteuropa, s. 18

⁸⁶ Willy Brandt v: Hauptstadtdebatte, s. 16

⁸⁷ Sitte, Ralf: Lobbying in der Hauptstadtdebatte. s. 550

⁸⁸ Tamtéž, s. 550

Reálné náklady přesunu byly vyčísleny Spolkovým ministerstvem financí na 20 mld DM až začátkem roku 1994. 17 mld DM pokrývalo vlastní přesun, 3 mld byly rezervovány na náhrady pro město a region Bonn.⁸⁹

26. dubna 1994 byl Spolkovým sněmem přijat tzv. „Berlin/Bonn-Gesetz“ (zákon Berlín/Bonn)⁹⁰. Zákon upravuje vztahy mezi Berlínem a Bonnem v duchu rozhodnutí z 20. června 1991. Klíčové oblasti vlády (Kernbereiche der Regierung) se přesunují do Berlína a Bonn zůstává administrativním centrem Spolkové republiky.

Na základě tohoto zákona se v Bonnu zůstávají následující politické oblasti:

- vzdělávání, věda, kultura, výzkum a technologie, telekomunikace
- životní prostředí a zdraví
- výživa, zemědělství a lesní správa
- místní rozvoj, národní, mezinárodní a supranacionální instituce
- obrana

Kromě toho se do Bonnu přesunulo množství úřadů, jako Spolkový účetní úřad a Spolkový úřad pro zemědělství a výživu z Frankfurtu, Spolkový institut pro medikamenty a lékařské produkty a Spolkový úřad pro hospodářskou soutěž z Berlína, atd. tak, aby byla zachována funkce Bonnu jako administrativního centra státu.

Zákon také konkrétně stanovil výši finančního vyrovnání a hospodářské podpůrné programy pro region Bonn.⁹¹

4.6 Výsledek parlamentního hlasování ve vztahu k veřejnému mínění

V souvislosti s hlasováním ve Spolkovém sněmu se nabízí otázka, do jaké míry odpovídalo hlasování poslanců veřejnému mínění. Do prosince 1990 v nových spolkových zemích roste počet příznivců Berlína, ve starých spolkových zemích naproti tomu roste počet nerozhodnutých, kteří pocházejí z tábora původně příznivců Berlína. S blížícím se hlasováním se veřejné mínění polarizuje, v dubnu 1991 má Bonn ve starých spolkových zemích 55% příznivců, do května se toto číslo zvýší o dalších 6% na 61%. Jen 35% „západních“ Němců je v květnu 1991 pro Berlín. V nových spolkových zemích je v dubnu 1991 podpora Berlína

⁸⁹ Beyme, Klaus von: Hauptstadtsuche. s. 62

⁹⁰ plné znění zákona: http://bundesrecht.juris.de/berlin_bonn/index.html

⁹¹ další informace k problematice odchodu vlády a Spolkového sněmu z Bonnu viz: Kansy, Dietmar: Süß, Werner: Hauptstadt Berlin, díl 2., Berlin im vereintem Deutschland, Berlin, 1995, s. <http://www.bonn.de/imperia/md/content/wirtschaftundwissenschaft-internationales/wirtschaft/6.pdf>

70% a vzrostla na 72% v květnu. 26% „východních“ Němců je pro Bonn.⁹² Procento nerozhodnutých je v květnu 1991 4% ve starých a 2% v nových spolkových zemích.

Průzkum veřejného mínění Berlin/Bonn září/prosinec 1990 (v %)

	Staré spolkové země		Nové spolkové země	
	září	prosinec	září	prosinec
Berlin	35	31	59	65
Bonn	49	49	16	16
Nerozhodnutí	16	20	25	19

Zdroj: Allensbacher Jahrbuch der Demoskopie 1984-1992

Ze srovnání anket z března 1990 a května 1991 vyplývá, že Bonn byl celkově úspěšnější v mobilizaci veřejného mínění. Nejen že se mu podařilo přetáhnout na svou stranu drtivou většinu nerozhodnutých respondentů, podpora Berlína se v celoněmeckém měřítku mezi březnem 1990 a květnem 1991 dokonce snížila.

Průzkum veřejného mínění Berlin/Bonn, staré a nové spolkové země dohromady (v %)

	březen 1990	květen 1991
Berlin	54	42,4
Bonn	19	54

Zdroj: Allensbacher Jahrbuch der Demoskopie 1984-1992, Die Zeit z 31.5. 1991, vlastní výpočty

Srovnání hlasování poslanců 20. června 1991 (48,5% pro Bonn; 51,5% pro Berlín) a výsledků průzkumů veřejného mínění ukazuje, že poslanci rozhodnutím pro Berlín nehlasovali v souladu s veřejným míněním.

⁹² Robert Leicht: „Wohin mit der Hauptstadt?“ Die Zeit, 31.5.1991, s. 1

5. ZÁVĚR

Problém německé Hauptstadtsuche se objevuje s nástupem éry nacionalismu na počátku 19. století. Do té doby probíhal přechod od feudalismu k modernímu státu s centralizovanými politickými a administrativními funkcemi na úrovni německých království a knížectví, vévodství, atd. Tyto státní útvary se sdružovaly ve volném svazku, který do roku 1806 nesl název Říše římská národa německého, od roku 1815 pak v Německém spolku. Berlín se v tomto období prosadil jako centrum Pruského království. Uspořádání obou svazků se vyznačovalo extrémním decentralismem. V průběhu 19. století, v souvislosti s prosazováním nacionalismu, začala sílit touha po jednotném státním celku a hlavním městě, které by plnilo funkci jednoznačného centra národního státu tak, jak tomu bylo v ostatních státech Evropy. Roku 1848 proběhla první debata, která jasně vymezila tábor příznivců silného centra a jeho odpůrců, kteří prosazovali malé město umístěné ideálně do geografického středu Německa tak, aby jeho vliv nezasahoval do vývoje ostatních částí státu. Rozehnutím Frankfurtského shromáždění byla promarněna jednak možnost sjednotit Německo na demokratickém základě, jednak tato první debata byla na dlouhou dobu poslední, která mohla rozhodnout o hlavním bez významného tlaku vnějších okolností.

V roce 1871 Němci získali národní jednotu i hlavní město. Ani s jedním ani s druhým se část říše nesmířila, dominance „pruských kanónů“ však byla silnější. Berlín plní stejné funkce jako Paříž či Londýn – je politickým, ekonomickým i kulturním centrem země, přesto k symbolu národní jednoty má velmi daleko. Je mu vytýkána masovost, „pohanský“ charakter, výspa sociální demokracie. Přes veškerý odpor se však Berlín rozvíjel takovým tempem, že jeho postavení centra Německého císařství nemohlo být zpochybněno.

První světová válka, porážka Německa a oslabení Pruska dalo příležitost hlasům německého jihozápadu zpochybnit pozici Berlína. Národní shromáždění se sešlo ve Výmaru. V chaosu poválečného období se nakonec prosadil argument, že Berlín je symbolem moci a jednoty státu, a jako takový musí být uhájen za předpokladu, že jednota Německa má trvat. Finanční náklady se s vyhlídkou na splácení reparací staly významným argumentem proti přesouvání politického centra kamkoli.

V období Výmarské republiky byl Berlín napadán zprava i zleva národními socialisty a komunisty. Do značné míry se opakovala situace z období císařství, kdy se Berlín opět zastával funkci dominantního centra země a nenáviděného symbolu státního zřízení, tentokrát demokracie. Opravdová identifikace národa s hlavním městem nastala až s nástupem Nacistů v roce 1933.

Po druhé světové válce se otázka hlavního města vznášela ve vakuu – nebyla jasná budoucí podoba Německa, přesto Berlín zastával v úvahách spojenců zvláštní místo. Byl rozdělen do čtyř okupačních zón a jako jediné místo v Německu byl spravován samotnými Němci. „Přituhování“ ve vztazích mezi spojenci se odráží v rostoucích rozporech ve správě Německa a vrcholí utnutím komunikace mezi spojenci odchodem Sovětů ze Spojenecké kontrolní komise v březnu 1948.

V Německé demokratické republice se hlavním městem stává východní Berlín, nicméně do počátku 60. let není integrální součástí NDR. Městské zastupitelstvo a magistrát obdržel zvláštní legislativní a exekutivní pravomoci a podléhal sovětskému dohledu. Za hlavní město NDR Berlín jednoznačně deklaruje až ústava z roku 1968.

Během Berlínské blokády roku 1948/49 se schází za účelem vypracování ústavy nového západoněmeckého státu Parlamentní rada v Bonnu. Bonn je zvolen jako provizorium, o konečném sídle vlády a Spolkového sněmu má rozhodnout řádně zvolený sněm. V otázce budoucího hlavního města jsou poslanci rozdělili podle stranických linií – Konrad Adenauer v čele CDU prosazoval Berlín, Kurt Schumacher a SPD Frankfurt. Významnou roli hrála nezátíženost Bonnu tradicemi. Díky tomu se pro funkci provizorního hlavního města hodil nesrovnatelně lépe než Frankfurt. Kromě toho stály praktické argumenty na straně Bonnu (písemné doporučení spojenců a ukončení okupačního statutu Bonnu). Argument finančních nákladů byl oběma stranami instrumentalizován.

Berlín se do centra pozornosti dostává během červnového povstání 1953 v NDR. S osudem povstalců se v západním Německu vzedmula vlna solidarity, která vyústila v požadavek reálně demonstrovat jednotu německého národa. Vzniklo tzv. „Hauptstadt-Berlin-Bewegung,“ které se zasazovalo o přesun všech administrativních orgánů z Bonnu do Berlína. Všem těmto snahám učinil přítrž rok 1956. Po ztroskotání snah o mezinárodní uvolnění a krvavém potlačení povstání v Maďarsku bylo i nejzarytějšími zastáncům Berlína jasné, že myšlenka sjednocení Německa je odložena „k ledu“ na dobu neurčitou. Stavba Berlínské zdi v roce 1961 znamenala definitivní izolaci Západního Berlína jak z hlediska fyzického, tak z hlediska možnosti sehrát významnější roli v procesu budoucí „normalizace“ vztahů obou německých republik. Status Bonnu ztrácí provizorní charakter a do roku 1991 se stává obecně uznávaným spolkovým hlavním městem (Bundeshauptstadt).

V poslední parlamentní debatě z 20.6. 1991 (Hauptstadtdebatte) se poslanci demokraticky zvoleného Spolkového sněmu vyslovili většinou sedmnácti hlasů pro přesun spolkové vlády a Spolkového sněmu do Berlína. Sněm byl, na rozdíl od rozhodnutí z roku 1919 a 1949, ve svém rozhodování naprosto svobodný, nepočítáme-li dvacet tisíc obyvatel

Bonnu, kteří se i přes déšť shromáždili v den hlasování před radnicí v Bonnu, aby na velkoplošné obrazovce sledovali přenos zasedání.

Vlastní debata byla plná vzletných formulací, zvláště na straně zastánců Berlína. Dominoval argument věrohodnosti německé politiky uplynulých čtyřiceti, kdy se v mnohých prohlášeních Spolkový sněm hlásil k Berlínu jako hlavnímu městu sjednoceného Německa. Kontrovan byl zastánci Bonnu právem na změnu názoru a odporem k návratu modelu národního státu. Jako další proti sobě stály v podstatě rovnocenné bloky symbolických argumentů, které to či ono město prohlašují za symbol svobody, demokracie, a dalších identifikačních bodů odvozených z dávné i nedávné historie. Evropská dimenze celého problému byla rozebírána především z hlediska evropského sjednocování, ve kterém národní státy ztrácejí svou funkci, a z hlediska potenciálu Berlína obnovit svou pozici „točny Východ-Západ.“ Federalistické uspořádání Spolkové republiky a narušení této struktury se stalo nejvýznamnějším argumentem zastánců Bonnu. Objevila se i zmínka o nebezpečí revoluce a tlaku ulice, kterému by se přesunem do Berlína vláda a Spolkový sněm vystavily. Často diskutovanými byly i finanční náklady přesunu. Sami poslanci si ovšem stěžovali, že se jim v této otázce dostalo pouze velké množství protichůdných informací.

Z analýzy výsledků hlasování, které na rozdíl od roku 1949 probíhalo veřejně, lze vyvodit několik zajímavých výsledků. Rozbor hlasování na základě příslušnosti k politickým stranám potvrdil, že dělicí linie mezi příznivci Bonnu a příznivci Berlína probíhala napříč politickými stranami. Tento fakt jednak byl původcem jisté chaotičnosti při přípravě podkladů pro konečné rozhodnutí, jednak komplikoval život lobbyistickým skupinám, protože nefungovaly tradiční vztahy vázané na stranické struktury.

Při pohledu na hlasování jednotlivých poslanců vzhledem ke spolkové zemi, za kterou byli zvoleni, nejvýrazněji vystupuje 81% přihlášení se poslanců nových spolkových zemí k Berlínu. Kromě toho se vyslovil německý jihozápad (Severní Porýní-Vestfálsko, Bavorsko, Bádensko-Würtembersko, Sársko, Porýní Falc) více než dvoutřetinovou většinou pro Bonn, což ve výše popsaném kontextu potvrzuje silnou tradici decentralismu v těchto zemích.

Hlasování poslanců starých spolkových zemí na základě věku odhaluje tendenci starších poslanců hlasovat pro Berlín. Skutečnost zřejmě souvisí s tím, že pokud poslanci byli socializováni v „Bonner Republik,“ byla jejich identifikace s Bonnem silnější než u poslanců, kteří se narodili před rokem 1940.

U rozboru jednotlivých argumentů Hauptstatdebatte jsem se jako první věnovala otázce, mohl-li Berlín uplatňovat právní nárok na to, stát se hlavním městem. Jednotlivé německé ústavy (jako první byla brána ústava Severoněmeckého spolku) neposkytují

v podstatě žádné styčné body, ze se kterých by se dal odvozovat právní nárok Berlína na status hlavního města. Ústavy se naopak jasněmu jmennému vymezení hlavního města spíše vyhýbají. Jednoznačně ustavuje Berlín jako hlavní město pouze ústavy Německé demokratické republiky, vztahovat se k nim by z historického hlediska nebylo smysluplné a z právního hlediska irelevantní. Usnesení Spolkového sněmu deklarující Berlín za hlavní město sjednoceného Německa (např. 1949, 1956) právní analýzy přisuzují různou váhu, obecně se však shodují, že právní závaznost nevznikla.

Argumentu federalismu jsem se věnovala v rovině fungování německého federalistického systému a v rovině srovnání s ostatními federalistickými státy. Německý federalismus vykazuje jisté asymetrie, které ovlivňují hlasování zástupců spolkových zemí ve Spolkové radě. Tyto asymetrie jsou dané odlišnostmi geografickými, společensko-ekonomickými, problémy míry reprezentativnosti Spolkové rady apod. Přesun vlády a Spolkového sněmu z Bonnu do Berlína by tyto již existující asymetrie ani neposílila, ani neoslabila, argument posílení či oslabení federalismu se v tomto světle jeví jako neopodstatněný.

Argument, že státy s vnitřním federalistickým uspořádáním mají tendenci volit za hlavní město slabé centrum se vrací k pokusům o typologizaci hlavních měst o níž autoři sami tvrdí, že převažují výjimky nad pravidly. Vývoj Berlína odpovídá vývoji většiny evropských hlavních měst, Bonn centrum, jehož funkce se omezují na politické a administrativní. Srovnání s ostatními mimoevropskými městy byl vyvrácen poukazem na odlišný historický vývoj bývalých kolonií, které se nemuseli prosazovat v konkurenci sousedních národů. V zásadě ale poslanci stáli před demokratickou volbou a záleželo pouze na jejich úsudku, zda za centrum sjednoceného má vykonávat pouze politické a administrativní funkce, nebo zda by jeho přesah měl být větší, například do oblasti kultury.

Zastánci Bonnu prorokovali, že Berlín během několika let obnoví své dominantní postavení jako demografické a hospodářské centrum země. Došlo sice k přesunu množství pracovních míst a na ně navázaných neziskových organizací, nadací a spolků tento faktor rozhodně nemohl znamenat podnět pro hospodářský boom. Ve světle stavu berlínského hospodářství v roce 1991 a existence silných ekonomických center na západě Německa se tak nejeví jako příliš opodstatněný. Exkurz do současnosti, který jsem provedla, ukázal, že se snižuje jak počet obyvatel Berlína, tak podíl hrubého domácího produktu na hlavu ve srovnání s celoněmeckým průměrem.

Evropská dimenze do značné míry koresponduje s postavením Berlína v Německu. Výroky o „bráně na východ“ se ukázaly být planou nadějí. V soutěži o titul „brány na

východ“ se ukázala být úspěšnější Vídeň, nicméně významným konkurentem, který narozdíl od Berlína nemůže těžit ze své pověsti, je i Bavorsko.

Argument finančních nákladů byl podobně jako v roce 1949 instrumentalizován. Zastánci Bonnu operovali s analýzou udávající celkové náklady na 50-60 mld. DM. Berlínský Senát náklady vyčíslil na 6,7 mld DM. Náklady na přesun byly ministerstvem financí Spolkové republiky při přípravě podkladů pro tzv. „Berlin/Bonn Gesetz“ z roku 1994 byly vyčísleny na 20 mld. DM. Zákon na přesun klíčových oblastí vlády do Berlína vyčlenil 17 mld., 3 mld. představovaly náhrady pro město Bonn. Kromě toho zákon jmenuje množství úřadů, které se přesouvají z jiných měst do Bonnu, který má plnit funkci administrativního centra Spolkové republiky.

Výsledek hlasování poslanců Spolkového sněmu ve vztahu k veřejnému mínění ukazuje, že poslanci jako celek (48,5% pro Bonn; 51,5% pro Berlín) nehlasovali v souladu s veřejným míněním (54% pro Bonn; 42,4% pro Berlín). Poslanci ze starých spolkových zemí nicméně hlasovali většinou pro Bonn a z nových spolkových zemí pro Berlín. Vítězství Berlína způsobil fakt, že se poslanci jak v nových, tak v starých spolkových zemích silněji přihlásili k Berlínu než jejich voliči. Důvodem je zřejmě kombinace výše uvedených argumentů. Svou roli sehrál i fakt, že neexistovala stranická linie, kterou by se poslanci při svém rozhodování mohli řídit a okolnost, že se pro Berlín vyjadřovala většina vedoucích politických osobností Spolkové republiky. Jejich rétorické umění mohlo v podmínkách debaty na půdě Spolkového sněmu vychýlit jazýček vah ve prospěch Berlína.

Vrátím-li se k samotnému pojmu Hauptstadtsuche, jedná se podle mého názoru o svár německé tradice decentralismu a existence národního státu s nutností centralizace státní moci jednomu místě. Toto místo pak zpravidla svým významem přesahuje pouhé politicko-administrativní centrum. Tento svár byl v různých etapách vývoje naplněn různými obsahy, v období do poloviny dvacátého to byl boj proti moderně, sociální demokracii, roli hrál i konfesní protiklad. Období německého rozdělení představovalo anomální vývoj, který skončil v roce 1989. Starý svár vypukl nanovo, tentokrát především ve znamení evropského vývoje. Berlín byl nadto příznivci Bonnu opět přetransformován do nechtěného symbolu národa, byť v kontextu odlišném od konce 19. století. Na druhou stranu se forma národního státu se dosud nepřekonal, hlavní město jako multifunkční centrum s důrazem na kulturní oblast (v případě Berlína ani hospodářská dominance nehrozí) proto považuji za velice smysluplný koncept.

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ:

Protokol 34. zasedání Spolkového sněmu z 20.6. 1991, k dispozici na:

http://www.bundestag.de/bau_kunst/berlin/debatte/index.html

MONOGRAFIE:

Beyme, Klaus von: *Hauptstadtsuche. Hauptstadtfunktionen im Interessenkonflikt zwischen Bonn und Berlin*, Frankfurt am Main, 1991

Brunn, Bernard/Schieder, Theodor: *Hauptstädte in europäischen Nationalstaaten*, München, 1983

Heintzen, Markus: *Der verfassungsrechtliche Status der Bundesstadt Bonn*, Berlin, 2000

Köcher, Renate/Noelle-Naumann, Elizabeth: *Allensbacher Jahrbuch der Demoskopie 1984-1992*, Bd. 9, München, 1993

Krieger, Karl Friedrich/Müller, Helmut/Volrath, Hanna: *Dějiny Německa*, Praha, 2004

Ribbe, Wolfgang: *Geschichte Berlins. Bd. 2, Von der Märzrevolution bis zur Gegenwart*, Berlin, 2002

Rytlewski, Ralf /Süss, Werner: *Berlin. Die Hauptstadt. Vergangenheit und Zukunft einer europäischen Metropole*, Berlin, 1999

Süss, Werner: *Hauptstadt Berlin, díl 1., Nationale Hauptstadt. Europäische Metropole*, Berlin, 1995

Süss, Werner: *Hauptstadt Berlin, díl 2., Berlin im vereintem Deutschland*, Berlin, 1995

Süss, Werner: *Hauptstadt Berlin, díl 3., Metropole im Umbruch*, Berlin 1996

Thomas, Heinz: *Berlin – Mythos und Realität*, v: Rummel, Alois: Bonn: Sinnbild deutscher Demokratie; zur Debatte um Hauptstadt und Regierungssitz, Bonn, 1990

Tschirch, Volker: *Der Kampf um Bonn*, Bonn, 1998

Wengst, Udo: *Historiker betrachten Deutschland. Beiträge zum Vereinigungsprozess und zur Hauptstadtdiskussion (Februar 1990 – Juni 1991)*, Bonn, 1992

NOVINOVÉ ČLÁNKY, STUDIE, ANALÝZY:

Bannas, Günter: „Lachen, Jubel, Schweigen. Daniels Lächeln gefriert.“ FAZ, 22.6.1991

Busche, Jürgen: „Hauptstadt wie versprochen,“ Süddeutsche Zeitung, 21.6. 1991

Dönhoff, Marion Gräfin: „Soll die Metropole Hauptstadt werden?“ Die Zeit, 4.5.1990

Hofmann, Gunter: „*Das Wangnis eines späten Neuanfangs*,“ Die Zeit, 27.-28.6. 1991

Kaiser, Tina: „*Wien überflügelt die deutsche Hauptstadt*“, Welt am Sonntag, 7.11. 2004

Leicht, Robert: „*Wohin mit der Hauptstadt?*“ Die Zeit, 31.5.1991

„*Eine grosse Debatte*,“ FAZ, 21.6. 1991

„*In Bonn bis zuletzt Gespräche, Hektik, Verhandlungen, Betriebsamkeiten*.“ FAZ, 20.6.1991

Heintzen, Markus: *Die Hauptstadtfrage – verfassungsrechtlich und rechtspolitisch betrachtet*.
Zeitschrift für Parlamentsfragen, 2/1990

Pappi, Franz Urban: *Die Abstimmungsreihenfolge der Anträge zum Parlaments- und Regierungssitz am 20. Juni 1991 im Deutschen Bundestag*, v: Zeitschrift für Parlamentsfragen, 3/92

Sitte, Ralf: *Lobbying in der Hauptstadtdebatte. Formen und Möglichkeiten unkoordinierter Interessenvertretung*, Zeitschrift für Parlamentsfragen, 4/1991

Standke, Klaus-Heinrich: *Bisherige Entwicklung und künftige Perspektiven der Zusammenarbeit Berlins mit den neuen EU-Mitgliedsländern in Mittel- und Osteuropa*, www.berlinews.de/archiv-2004/standkemoe.doc

Wengst, Udo: *Wer stimmte für Bonn, wer für Berlin? Die Entscheidung über den Parlaments- und Regierungssitz im Bundestag am 20. Juni 1991*. v: Zeitschrift für Parlamentsfragen, 4/1991, s. 339-343

Herausforderungen deutscher Städte und Stadtregionen , BBR Online-Publikation, Nr. 8/2006

http://www.bbr.bund.de/cln_007/nn_36558/DE/Veroeffentlichungen/BBR-Online/Downloads/DL_HerausforderungenStaedteStadtregionen.templateId=raw,property=publicationFile.pdf/DL_HerausforderungenStaedteStadtregionen.pdf

INTERNET:

Entstehung, Verteilung und Verwendung des Bruttoinlandsprodukts in den Ländern und Ost-West-Grossraumregionen Deutschlands Deutschlands 1991 bis 2005, Statistische Ämter der Länder: <https://www.regionalstatistik.de/genesis/online/logon>

Statistický úřad Berlín: <http://www.statistik-berlin.de/framesets/datenzentrum.htm>

Spolkový statistický úřad: www.destatis.de

Rakouský statistický úřad: <http://www.wien.gv.at/statistik/daten/pdf/flugpassagiere.pdf>

http://www.wfff.gv.at/upload/medialibrary/WFFF_Webfassung.pdf

RESUME

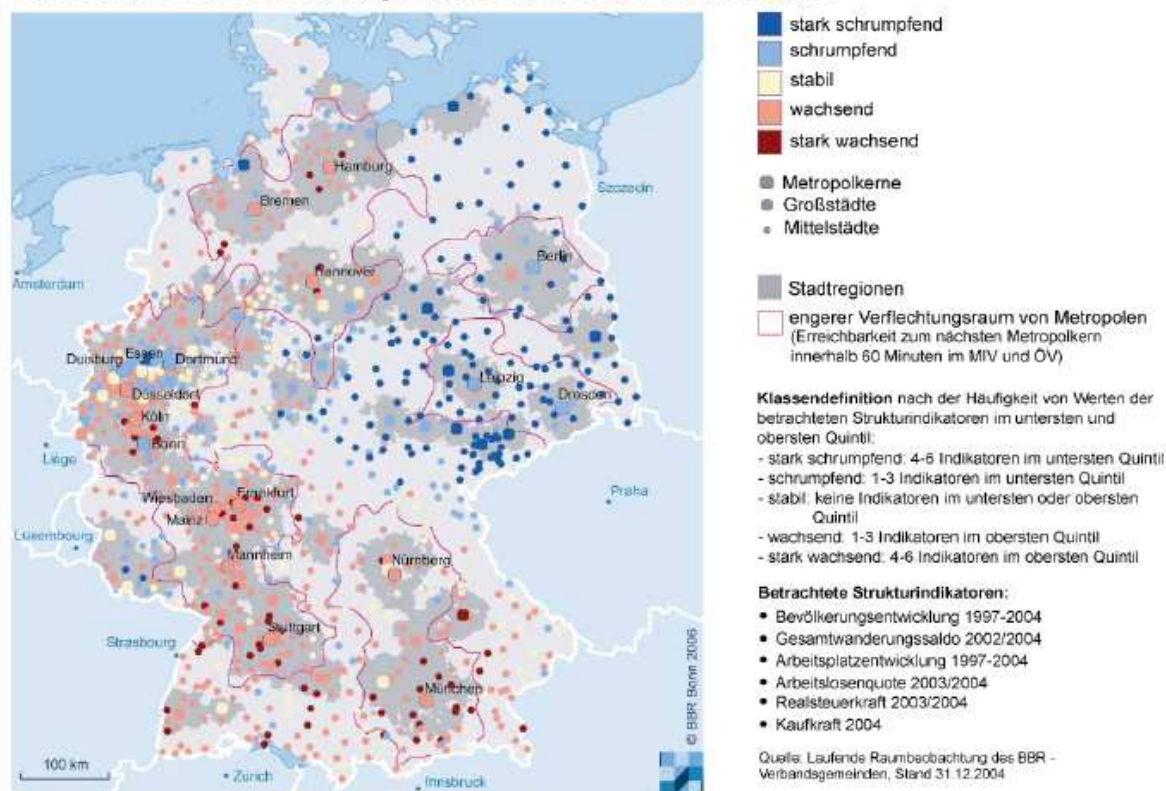
The purpose of the paper is to describe the circumstances the Germans faced in the search of their capital throughout the history and to analyse the most recent debate in the German Parliament. Shortly after the reunification the MPs were confronted with the question, which city was going to be the effective German capital. Berlin was supposed to bear the representative function but the crucial dispute was, if the government and the lower house (Bundestag) should move to Berlin or rather stay in Bonn.

The German search of the capital begins with the advent of the nineteenth century as the idea of nationalism grew more popular. The first serious debate about the German unification and the capital took place in 1848 but ended without success as the Prussian king rejected the crown from „people’s hands.“ Germany was united in 1871 by Prussia and Berlin was appointed the new capital. Some parts of the country didn’t accept Berlin as the symbol of the national unity and after Germany lost in the First World War, plans to move the capital from Berlin occurred. Nevertheless with the difficult financial situation the country faced, it wasn’t possible to realize those plans. After the Second World War two states were formed on the German territory. Berlin was split in two halves. The eastern part became the capital of the German Democratic Republic and the western part remained the capital but couldn’t carry out the function of the political and administrative center as it was located in the middle of the Soviet occupation zone. The temporary capital became Bonn. As the German division persisted over decades, it was adjusted to suit the needs of the politicians and administration and gradually became a permanent seat of the Federal Republic of Germany.

The second part of the paper deals with the „Great Debate“ of 20.6. 1991 as the MPs were supposed to make a decision about the future capital. I try to describe the most important factors that were present in the debate. In the last part of the paper I analyze the arguments in order to find out, which factors influenced the final decision of the MPs.

PŘÍLOHA Č. 1: ROSTOUCÍ A ZAOSTÁVAJÍCÍ MĚSTA V NĚMECKU

Wachsende und schrumpfende Städte in Deutschland

Legenda:

Stark schrumpfend: silně zaostávající

Schrumpfend: zaostávající

Stabil: stabilní

Wachsend: rostoucí

Stark wachsend: silně rostoucí

Metropolkerne: metropolitní jádra

Großstädte: velkoměsta

Mittelstädte: města střední velikosti

Stadtregionen: městské regiony

Engerer Verflechtungsraum von Metropolen:

oblast s úzkými vazbami na metropoli

Betrachtete Strukturindikatoren: sledované hodnoty

Demografický vývoj 1997-2004

Migrace 2002-2004

Vývoj pracovních míst 1997-2004

Nezaměstnanost 2003-2004

Síla odvozená od přímých daní (Realsteuerkraft) 2003/2004

Kupní síla 2004

Analýza Spolkového úřadu pro stavebnictví a místní rozvoj⁹³ rozlišuje „wachsende Städte“ (rostoucí města) a „schrumpfende Städte“ (schrupkávající se města, města zaostávající v hospodářském rozvoji). Jedná o velice komplexní procesy, za kritéria byl zvolen úbytek pracovních míst, obyvatelstva, zvýšená negativní migrace, a snížená hospodářská a kupní síla. Zaostávání představuje problém, když dané město v porovnání určitého kritéria se nachází ve spodní části pomyslného žebříčku - konkrétně ve skupině spodních 20%, která pro dané kritérium vykazují nejnižší hodnoty.

⁹³ Herausforderungen deutscher Städte und Stadtregionen, BBR Online-Publikation, Nr. 8/2006

PŘÍLOHA Č.2

Tab. 1 - Vývoz Berlína do států SVE 1993-2003 (v mil. EUR)

	1993	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Estonsko	1,682	5.466	4.640	4.987	5.176	6.119	8.810	8.001
Lotyšsko	5,107	9.859	13.066	9.979	9.482	21.413	19.838	18.521
Litva	9,428	27.560	26.167	20.338	24.970	34.944	37.213	41.102
Polsko	151,417	242.214	271.335	244.211	278.199	318.696	341.873	306.909
Česká rep.	65,005	128.443	130.461	128.942	158.991	177.775	257.886	206.188
Slovensko	25,961	67.866	44.843	27.677	32.839	39.471	35.442	31.140
Maďarsko	46,824	112.327	131.057	116.249	131.365	155.822	136.491	136.838
Rumunsko	13,997	25.486	29.303	26.867	31.304	40.690	56.200	45,766
Bulharsko	15,220	12.197	15.288	11.337	16.098	23.728	12.939	22,789
Slovinsko	15,470	20.227	20.831	26.881	25.909	23.830	21.517	23.244
Celkem	350,111	651,647	686,991	617,468	714,333	842,488	928,209	840,498

Zdroj: Zemský statistický úřad Berlín

Tab. 2 - Podíl vývozu Berlína na celoněmeckém vývozu do zemí SVE (země viz tab. 1) v %

1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
2,27	1,93	2,28	1,36	1,56	2,93	1,54	1,47	1,57	1,64	1,39

Zdroj: Standke, Klaus-Heinrich: Bisherige Entwicklung und künftige Perspektiven der Zusammenarbeit Berlins mit den neuen EU-Mitgliedsländern in Mittel- und Osteuropa